

noter

nr. 214 | september 2017

Tema: Historieundervisning efter reformen

dhta
historielærerforeningen

Klik på titlen for at komme direkte til anmeldelsen

Indhold

Henrik Bonne Larsen & Thorkil Smitt: Danmark i nyeste tid. Lindhardt & Ringhof 2017.

Kristian Iversen: Nationer og nationalisme – perspektiver på national identitet. Columbus 2017.

Johnny Thiedecke: Alle tiders kærlighed. Lyst og smerte i historie, religion, kunst og litteratur. Pantheon 2017.

Birgitte Thomassen: På studietur til Bruxelles. Frydenlund 2017.

Fritz Wolder: Den bedste guide til Skt. Petersborg, Helikon 2017

Peter Fibiger Bang, Michael Bregnsbo, Ole Helmersen, Niels Høffding, Kurt Villads Jensen, Jens Christian Johansen, Karl Christian Lammers og Kjeld Mazanti Sørensen: Imperier. Fra oldtid til nutid. Columbus 2017. (anmeldelsen er kun trykt i Noter 213 og er ved en fejltagelse faldet ud af oversigten på EMU)

Jeanette Varberg & Kurt Villads Jensen: Historien om Danmark - Oldtid og middelalder. Gads Forlag. 409 sider. 250 kr. **Holding ok**

Astrid Nonbo Andersen: Ingen undskyldning. Erindringer om Dansk Vestindien og kravet om erstatninger for slaveriet. Gyldendal 2017.

Steffen Kjeldgaard-Pedersen & Carl Axel Aurelius (forf. & red.), 2017: Nåde og fred i Kristus! Martin Luther i lyset af hans breve. København: Eksistensen.

Grethe Jacobsen og Ninna Jørgensen (red.): Kvindernes renæssance og reformation. Museum Tusulanums Forlag.

Frederik Stjernfeldt: Syv myter om Martin Luther. Gyldendal 2017.

Jakob Bek-Thomsen, Hans-Jørgen Schanz & Peter Aaboe Sørensen (red): Johannes Sløk – 100 år. Slagmark 2016.

Ian Kershaw: Den store katastrofe – Europa 1914-1933. Gad 2017.

Ole Hyldtoft: Mad, drikke og tobak 1835-80. Forbrugsmønstre, kultur og diskurser. Museum Tusulanums Forlag 2016.

Inger Lyngdrup Nørgård: Beskyt de værdige fattige! Opfattelser og behandling af fattige i velgørehed, filantropi og fattigvæsen i København 1770-1874. Syddansk Universitetsforlag.

Peter Frankopan: Silkevejene. En ny verdenshistorie. Kristeligt Dagblads Forlag 2017.

Peter Thielst: Degeneration - en idé og dens historie. Det lille forlag 2016.

Michael Kranish & Marc Fisher: Trump bag facaden. En historie om ambitioner, ego, penge og magt. Lindhardt og Ringhof 2016.

Niccoló Machiavelli : Fyrsten. Gyldendal 2016.

Mark Owen og Kevin Maurer: Navy Seal. Hvad jeg har lært af et liv i krig. People's Press 2015.

Kristian Hvidt: Det mousserende element. En jødisk bankierslægt gennem fem generationer. Vandkunsten 2016.

Søren Handberg & Birte Poulsen (red): Antikkens håndværk. Forlaget Orbis 2016.

Sine Grove Saxkjær og Eva Mortensen (red.): Antikkens 7 vidundere. Aarhus Universitetsforlag.

Troels Engberg-Pedersen: Antikkens etiske tradition. Fra Socrates til Marcus Aurelius. Lindhardt og Ringhof.

Kim Hjarðar: Vikingernes liv og færden. Vikingernes historie i kort, tekst og billeder. Turbine.

Torben Bramming: Rantzau – den hellige kriger. Kristeligt Dagblads Forlag 2016.

Jakob Eberhardt: Verdenshistoriens største epidemier. FADL's Forlag 2016.

Dansk Medicinhistorisk Årbog 2016. Udg. af Dansk Medicinsk-historisk Selskab, Stenoselskabet – Medicinhistorisk Selskab for Fyn og Jylland. 224 sider. 150 kr. (Bl.a. artikler om kinabarken som malariamiddel, den københavnske fattigreform 1799, pestens smittevej mm.)

Jeanette Varberg: Mennesket har altid vandret. Folkevandringer og vendepunkter i historien. Gyldendal.

Rosanna Farbøl: Koldkrigere, medløbere og røde lejesvende. Gads forlag 2017.

Jack El-Hai: Nazisten og psykiateren. Herman Göring og dr. Kelley – et skæbnesvangert møde under slutspillet af Anden Verdenskrig. Gyldendal.

Henrik Knudsen & Henry Nielsen: Uranbjerget. Om forsøgene på at finde og udnytte Grønlands uran fra 1944 til i dag. Forlaget Vandkunsten 2016.

Timothy Snyder: "Om tyranni. 20 ting vi kan lære af det 20. århundrede". Oversat fra engelsk af Uffe Gardel. Gads Forlag 2017.

Gitte Sommer Harrits: Pierre Bourdieu. (Bourdieu-tekster oversat af Mogens Chrom Jacobsen). Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2017.

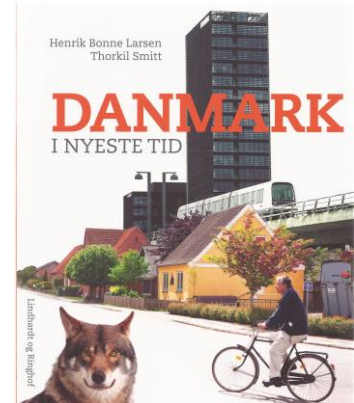
John Milton: Areopagitica. En tale for trykkefrihed rettet til Englands parlament. Oversat og med forord og noter af Niels Henningsen. Forlaget Sisyfos 2017.

Sanne Gram Fadel: Farvel, mit Syrien. Gyldendal 2016.

Danmark efter 1989

HENRIK BONNE LARSEN OG THORKIL SMITT: *"Danmark i Nyeste tid – efter 1989"* Lindhardt og Ringhof 2017. 159 sider, 192 kr.

Den muligvis sværeste opgave, der findes, er at skrive den helt moderne historie. Man skulle tro, at det var nemt, for informationerne er let tilgængelige; der er ikke en masse bøvl med vanskelige og utilstrækkelige kilder, som stort set er umulige at tjekke efter – men problemerne melder sig dog hurtigt! Hvad skal med, når den nyeste historie skal skrives? Og hvordan skal begivenheder fortolkes, som endnu ikke er afsluttede, og som vi endnu ikke har kunnet vurdere betydningen af? Her må man som forfatter selv tage de centrale og svære valg, for der er endnu ikke nogen, der har nået at gøre det for én.

Der er ingen tvivl om, at forfatterne har gjort sig mange tanker om netop sådanne spørgsmål i forbindelse med udgivelsen af nærværende bog om Danmarks helt nye historie efter Murens Fald. Det er dog heller ikke hvem som helst, der har påtaget sig opgaven. Henrik Bonne Larsen og Thorkil Smitt er efterhånden et erfarent forfatterpar med en længere række af gode udgivelser bag sig, der for de flestes vedkommende tager fat i den nyere historie med stor geografisk spredning fra Danmark over USA til Kina.

Måske netop på grund af de overfor skitserede problemer ved at skrive den helt nye historie, udfylder bogen et tydeligt hul i gymnasielitteraturen. Jeg har i hvert fald ikke før set en så grundig og helt aktuel gennemgang af begivenheder helt frem til foråret 2017. Der er altså tale om en helt aktuel bog, som derfor også risikerer at blive uaktuel ganske hurtigt, men det kan fremtiden jo kun vise.

Forfatterne har primært valgt at fokusere på Danmarks politiske historie gennem de syv kapitler. I det hele taget er bogen præget af en politisk og samfundsfaglig tilgang suppleret med mange fremragende tabeller, figurer m.m. Det indledende kapitel er en slags overordnet introduktion med titlen "Danmark under forandring" og herefter følger seks kapitler med forskellige temaer: udenrigs og sikkerhedspolitik, indvandring, globalisering, velfærds- og konkurrencestat og det – for mig at se – lidt kryptiske "Fra ideologisk til pragmatisk politik". Kapitlet er dog ikke så mystisk endda, for titlen dækker mere eller mindre over en gennemgang af den nyere parlamentariske danmarkshistorie (som ifølge forfatterne er blevet mindre ideologisk-præget).

Det måske mest overraskende og nok også bedste kapitel i bogen er det sidste, som hedder "Hvordan har verdens lykkeligste folk det?". Her stiller forfatterne skarpt på det, man kunne kalde "diagnose-Danmark" i kombination med de efterhånden mange undersøgelser, der udpeger Danmark, som det tilsyneladende lykkeligste land i verden. Når jeg udpeger det sidste kapitel som det mest interessante, er det fordi, det især er her, forfatterne tør prøve nye veje og forlade det måske lidt forudsigelige fokus på den politiske og økonomiske udvikling.

Bogen er velskrevet – endda ganske underholdende sine steder – men ikke helt nem at læse. Dette faktum afspejler nok mest af alt, at verden er kompliceret, og det er givet, at bogen forudsætter en ret stor forhåndsviden, hvis man skal have det fulde udbytte som læser. Flere steder har forfatterne forsøgt at råde bod på dette gennem afstikkere tilbage til fx velfærdsstatens fødsel, Danmarks indtræden i EF og den

økonomiske krise i starten af 1980'erne. Det er godt tænkt, men desværre bliver det halvhjertet, ganske enkelt fordi disse store baggrundsfortællinger kræver mere tyngde og bearbejdning for rigtigt at give mening. På den anden side er det måske netop det, man skal bruge undervisningen på, nemlig med bogens hjælp at prøve at tegne et så nuanceret billede som muligt af, hvorfor verden ser ud, som den gør. Det siger dog næsten sig selv, at jeg på ingen måde kan anbefale bogen fx som introduktion 1.g. Det vil i sagens natur også være ærgerligt, da bogen eksplicit og implicit åbner mange spændende rum for (især politiske) diskussioner – gem dem og bogen, til eleverne har lidt mere faglig ballast i 2.g og 3.g.

Har forfatterne så valgt at tage "det rigtige" med? Som nævnt tidligere er det svært at vurdere, men det virker eksempelvis mærkværdigt, at det medialiserede samfund herunder moderne informationsteknologi m.m. fylder meget lidt i bogen – bemærk at globaliseringsafsnittet primært handler om EF/EU og ikke globalisering. Det kan også undre, at man har valgt at sætte en af de meget få, men medieombruste ulve fra Vestjylland på bogens forside uden at nævne eksempelvis klimaforandringer, den økologiske forarmning, vi er vidne til i dag, truslen fra multiresistente bakterier eller ulven selv med et eneste ord.

Anders Bærholm Frikke

Nationalisme – næsten hele kompasset rundt.

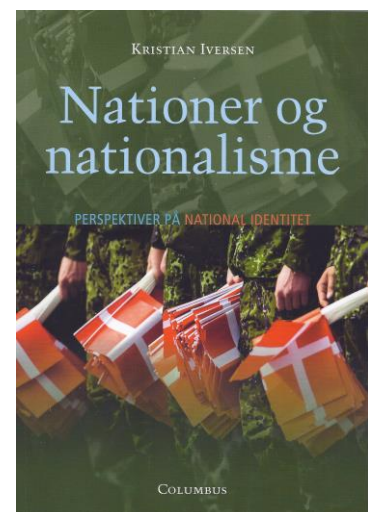
KRISTIAN IVERSEN: *Nationer og nationalisme. Perspektiver på national identitet*. Columbus 2017, illustreret. 180 sider, 145 kr.

En ganske velforsynet værktøjskasse med metoder og teorier til undersøgelse af nationalismens mange manifestationer, ledsaget af et bredt og meget opdateret eksempelmateriale.

Kristian Iversens bog henvender sig primært til undervisning i samfundsfag, men vil også tilbyde en god håndsækning til historieforb, der inddrager nationalismeaspektet.

Forfatteren gør sig den ulejlighed at skrive forord både til eleven og til læreren. Han vil give eleven mulighed for at forstå, "hvorfor idéen om nationen er vendt tilbage med så stor kraft." Læreren gør han opmærksom på, at "nationalisme som forskningsfelt ligger i krydsfeltet mellem samfundsfag og historie."

De første to kapitler: Hvad er en nation? og hvorfor opstår nationer? udgør de mest oplagte samarbejds muligheder mellem de to fag. Men også i de følgende kapitler vil historielæreren kunne hente teorier og metoder, der vil være en værdifuld støtte i arbejdet med moderne verdens- og danmarkshistorie. Det gælder emner som socialiseringsprocessen bag national identitet, og det gælder hele det komplicerede spil mellem globalisering og nationalisme. Også en grundig indføring i den højre-nationale bølge, der de seneste år har skyllet hen over USA og Europa vil være på sin plads i historietimerne.

I de afsluttende kapitler er der fokus på nationalismen som faktor i aktuel dansk politik med vægt på forholdet til EU og sammenhængen mellem nation og velfærdsstat.

På god samfundsfaglig manér er bogen fyldt til randen med tabeller, grafer og modelopstillinger. Det er måske lidt 'overkill' i en historiesammenhæng. Men det sikrer en solid dokumentation, og så kan læreren jo sortere efter behov.

Fint er det også, at hvert af de 15 kapitler slutter med en opsamling af nøglebegreber og en perspektiverende opgave.

Bogen kommer vidt omkring. Der er også indblik i de stærke separatistbevægelser i Catalonien og Skotland. Netop derfor kan det undre, at der ikke er blevet plads til en behandling af Grønland og Færøerne og tilhørende rigsfællesskab. Her har dansk politik en sten i skoen, som vi gerne fortrænger. Men vores elever vil i deres voksenliv sandsynligvis blive konfronteret med det.

Alt i alt en værktøjskasse, der kan anbefales til både samfundsfags- og historielærere og gerne i et samarbejde. Man kan her sende en nostalgisk tanke tilbage til de gode gamle dage, da faget hed 'historie med samfundskundskab.'

Knud Holch Andersen

Kærlighed og sex gennem tiden

JOHNNY THIEDECKE: *"Alle Tiders Kærlighed – Lyst og smerte i historie, religion, kunst og litteratur"*. Forlaget Pantheon 2017. 332 sider, 236 kr. u moms.

Alle Tiders kærlighed søger som beskrevet i forordet "at skildre de skiftende tiders og kulturstrømningers kærlighedsmanifestationer i litteratur, digtning, kunst, religion og film". Bogen er "tiltænkt et bredt publikum, en gave fra ham til hende, fra hende til ham, fra ham til ham og fra hende til hende", hvilket jeg synes er et udmærket formål med en bog. Samtidig håber forfatteren, at "bogen også vil kunne finde anvendelse i forskellige undervisningssituationer, f.eks. i oldtidskundskab, historie, religion, dansk og billedkunst på ungdoms- og voksenuddannelserne". Da bogen rummer både baggrundsfremstilling og tekster og billeder, er den værd at overveje i en undervisningssammenhæng. De følgende linjer rummer min vurdering af bogen som brugbar i historie i stx.

Alle Tiders kærlighed er delt i 6 hovedafsnit, der alle følger det samme mønster: en kort baggrund om kærlighed, bryllup, ægteskab og normer efterfulgt af et fyldigt afsnit med skriftlige kilder fra perioderne og en række billeder. Til sidst er der en litteraturliste over det i bogen anvendte materiale - uden skelen mellem primære kilder eller sekundær litteratur - på godt 3 sider og et register på 6 sider med opslagsord som "Caligula", "høvisk kærlighed" og "Ørting, Joan", men også mere omfattende begreber som "kristendommen (og dens holdninger til kærlighed og sex)".

"Kærlighedens mange ansigter: Lyst og smerte i antikken" er titlen på første afsnit. Her gennemgås kærlighed, sex og ægteskab i antikkens Hellas og Rom. Særligt interessant er afsnittet om, hvorvidt der var

udbredt homoseksualitet i Athen. Med især Platons og Xenophons værker med samme titel "Symposion" når forfatteren godt rundt om emnet og konkluderer, at der snarere er tale om en såkaldt flydende seksualitet, hvor "ens tilbøjeligheder skifter efter, hvor attraktivt objektet for ens tilnærmelser er, uanset om der er tale om samme eller modsatte køn" (s 12). Hos romerne skildres såvel bryllup og ægteskab som hor og orgier i kejserfamilien. Herunder er der en grundig gennemgang af kejser Augustus' moralske love og deres konsekvenser ikke mindst for Augustus' egen datter, Julia, der som bekendt blev sendt i eksil af faderen som følge af hendes frigjorte (sex)liv. Thiedecke, der som bekendt også har erfaring med oldtidskundskab, bruger på forbilledlig vis såvel Homér som de attiske dramaer som levn til at belyse emnet. Skildringerne af et græsk og romersk bryllup er interessante, men desværre fremgår det ikke, hvilke kilder der ligger til grund. Teksterne er meget varierede og her skal blot nævnes uddrag af Sapfo og Ovid. Billederne er bl.a. erotiske vægmalerier fra Pompeji og fra græske vaser.

Andet afsnit har titlen "Den tidlige kristendom og kærligheden", er meget kort og omhandler bl.a. Jesus' og Paulus' forhold til ægteskab og sex. Foruden Bibelen er Augustin en af kilderne, hvorfra uddragene stammer. Mere interessant er tredje afsnit "Himmelsk og jordisk kærlighed: lyst og smerte i middelalderen", hvor modsætningen til antikkens relativt frie syn på sex fremtræder stærkt med kirkens dæmpende rolle. Vi kommer omkring emner som ægteskab og bryllup (igen uden gengivelse af kildegrundlag), cølibat og høvisk kærlighed. En særlig fyldig (og yderst relevant) gennemgang er kærligheden mellem Abélard og Heloise. Uddrag af disses breve er ikke overraskende stærkt repræsenteret i tekstafsnittet, hvor der også findes uddrag af Boccaccio og kilder fra Montaigne, der er en guldgrube til mikrohistorie og mentalitetshistorie i middelalderen. Desuden er der digte, der skildrer såvel høvisk som uhøvisk kærlighed. Som synspunktmateriale er medtaget uddrag af Michael Nordbergs "Den dynamiske middelalder" (1984).

I fjerde afsnit er vi nået frem til "Kærlighed og sex i renæssancen og oplysningstiden". Her spiller Martin Luther, der i år bliver brugt og misbrugt til meget, naturligvis en stor rolle. Hans betydning for "et sundere kærlighedsliv" i og med, at de gejstlige må gifte sig, kan næppe undervurderes. Luther citeres for, at forældre ikke har magten til at tvinge deres barn til ægteskab (s 148) Omvendt er der, som Thiedecke understreger, langt imellem teori og praksis. Dette fremgår af andre kilder, bl.a. Niels Hemmingsen og Peder Palladius, der udgør en del af tekstmaterialet, hvor også Shakespeare ("Romeo og Julia") er repræsenteret. Et særligt afsnit er helliget Don Juan. Oplysningstiden er bl.a. repræsenteret af Ambrosius Stubs digt "Du deylig Rosen-Knop" fra ca. 1740 og uddrag fra diverse romaner, bl.a. John Clelands "Fanny Hill" fra 1749, men også Samuel Richardson: "Clarissa" (1747-48) og "Pamela" (1740). Afsnittet slutter med en kavalkade af billeder fra samtiden med kærlighed og antikken som motiver.

Næstsidste afsnit handler om "Kærlighed i romantikken og naturalismen". Her er der et udtømmeligt materiale med litterære værker som St. St. Blichers "Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog" (1824) og Goethes "Den unge Werthers Lidelser" (1774). Vi kommer også ind i Victoriatiden med dens erotiske forskrækkelse og øget prostitution. Foruden ovennævnte er Christian Winther, som Thiedecke med rette omtaler som "måske er den europæiske romantiks stærkeste erotikker", Grundtvig og Søren Kierkegaard repræsenteret. Som eksempel på en promiskuøs kvinde fra tiden er medtaget uddrag af Emile Zolas "Nanna" (1880) Der er også blevet plads til omtale af Oskar Wilde og uddrag af Thomas Manns "Døden i Venedig" (1912), men ikke Herman Bang, til belysning af den nu begyndende italesættelse af homoseksualitet. Billederne er fra især romantikkens tidsalder og fra Guldalderen.

I sidste afsnit er vi kommet op i det 20. århundrede og vores egen tid. "Kærlighed og sex og romantik i "opløsningstiden" hedder afsnittet. Dette afsnit har mange gode iagttagelser og mange "saftige" tekstuddrag, men jeg synes, at det spænder over for stor en periode. Vi får både Freud, Henry Miller, den seksuelle frigørelse i slutningen af 1960'erne og Suzanne Brøgger. Der sluttes med homovielser og kirkens og andre debattørers syn på dette. Her kunne jeg godt savne et afsnit om f.eks. kvindesyn i 1930'erne og kilder som "Kinsey-rapporten" fra omkring 1950 og måske de studier, Masters & Johnson foretog i slutningen af 1960'erne. Springet fra Freud til 1960'erne er (trods Miller) for stort. Men alt kan naturligvis ikke omtales i bogen. I afsnittet er der en udmærket fortolkning af udvalgte film med kærlighedstemaer såsom "Borte med blæsten", "Lady og Vagabonden" og "Titanic". Der er et uddrag af diverse nyere billeder med mere eller mindre erotisk indhold.

Naturligvis er der et par fejl i en så omfattende bog, men de er heldigvis få og uvæsentlige. Men til en eventuel andenudgave skal bogen færdigredigeres. Således henvises der på side 109 og 220 til "tekst XX", og på side 150 i en gennemgang af Don Juan bliver en henvisning til en "grævmæle-statue" ufrivillig komisk. Det undrer, at Jérôme Carcopinos "Dagligt Liv i antikkens Rom" ikke er med i litteraturlisten, når værket omtales og citeres på side 15. Det samme er tilfældet med Juvenals satirer (s 18-19). Bogen er illustreret med mange spændende malerier og skulpturer, men desværre er (for)mange af dårlig kvalitet. Jeg nævner i flæng s 49, 81, 120-121, 157, 169, 176-77, 187, 189, 191, 241, 267 og 314-15. Særligt Berninis "Den hellige Teresa i ekstase" (s 157) gengives ikke i en kvalitet, som den flotte skulptur har fortjent.

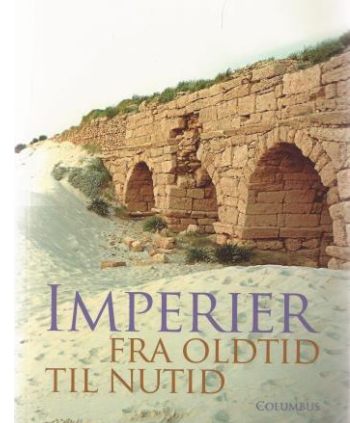
Der er ingen tvivl om, at det er en god bog, der er værd at læse og med de mange tekster og billeder giver tid til fordybelse. Jeg sidder med en overvejelse, om bogen ikke burde have heddet *Alle Tiders Kærlighed og Sex*, da sidstnævnte spiller en stor rolle i såvel baggrundsfortællingen som teksterne (og til dels billederne). Jeg ved heller ikke, hvorvidt Henry Millers pornografiske ("hard core") tekst fra "Sexus" (1949) er velegnet i en undervisningssituation (endsige eksamenssituation) i vores multikulturelle, politisk korrekte og delvis snerpede tid, men det må være op til den enkelte lærer at bruge en sådan tekst eller springe den over. I et AT-forløb eller et tværfagligt projekt i de i indledningen omtalte fag vil bogen være velegnet. Og i forbindelse med den store skriftlige opgave vil der være meget at hente for en vaks elev. Som et egentligt undervisningsforløb i historie vil jeg stille mig tvivlende, - ikke mindst af tidsmæssige grunde – men ikke afvisende. Et emne som kærlighed og sex i et lange linjer forløb må være lige så berettiget som et om f.eks. krig eller imperier, om hvilke emner der for nylig er udkommet bøger (begge anmeldt i *Noter* nr. 213). Bogen bør som minimum anskaffes til fagbiblioteket.

Kai Verner Nielsen

Lange linjer på en ny måde

PETER FIBIGER BANG, MICHAEL BREGNSBO, OLE HELMERSEN, NIELS HØFFDING, KURT VILLADS JENSEN, JENS CHRISTIAN JOHANSEN, KARL CHRISTIAN LAMMERS OG KJELD MAZANTI SØRENSEN: *"Imperier. Fra oldtid til nutid"*. Columbus 2017. 165 kr. ekskl. moms og forsendelse.

Imperialismen er et emne, der i historie på stx ofte undervises i. Emnet har normalt været centreret om kapløbet om Afrika (og Asien) mellem England og Frankrig (og delvis Tyskland). Mange har sikkert – foruden udmærkede afsnit i diverse grundbøger – brugt Henrik Skovgaard Niensens "klassikere" *Imperialismen 1870-1914* (Gjellerup 1972) og *Den hvide mands byrde?* (Gjellerup 1982) med godt gedigent baggrundsstof og fyldigt kildemateriale.

I forbindelse med nutidens globalisering og aktuelle emner som Brexit og EU's krise, Ruslands og Tyrkiets bevidsthed om tidligere tiders imperier og Donald Trumps slogan om at gøre Amerika stort igen har 8 forfattere nu udgivet en bog om 7 historiske imperier foruden et indledende og et afsluttende perspektiverende kapitel. Forfatterne er nogle af Danmarks førende specialister inden for hvert af deres områder, men bogen er tænkt anvendt som en undervisningsbog. Peter Fibiger Bang er tovholder og har foruden det relevante kapitel om Romerriget (kapitel 2) skrevet det første og sidste af bogens i alt 9 kapitler.

I første kapitel "Imperiet – en global historie fra oldtid til nutid" tager Peter Fibiger Bang udgangspunkt i det amerikanske felttog mod Irak i 2004, som han sammenligner med romernes erobring af Judæa og Jerusalem i årene 66-70 e. Kr. Det må siges at være en øjenåbner og skærper straks interessen for at læse videre i bogen. I kapitlet defineres begrebet imperium, der som bekendt oprindeligt ikke nødvendigvis betegner et geografisk udstrakt område, men dækker over en embedsmands magtområde eller myndighedsområde. Desuden tages der udgangspunkt i Machiavellis tre herredømmestrategier: at udslutte modstanderne, at befolke med egen befolkning og at regere gennem lokale eliter. Forskellige imperialismeteorier, bl.a. Lenins, berøres, og kapitlet slutter med en kort verdenshistorisk gennemgang af store imperier fra Egypten i oldtiden over det mongolske imperium til moderne imperier. Kapitlet bør læses af alle, der ønsker at beskæftige sig med emnet.

Samme forfatter beskriver i kapitel 2 "Romerriget" og gennemgår udviklingen fra Rom som erobrende republik til universelt imperium startende med kejser Augustus. Som eksempel bruges den jødiske provins, og der afsluttes med forskellige forklaringer på Romerrigets fald. Kapitlet er et udmærket supplement til den efterhånden righoldige litteratur om romerne til undervisningsbrug.

Tredje kapitel "Middelhavsområdets muslimske imperier" er forfattet af Kjeld Mazanti Sørensen og handler især om Osmannerriget, som vi følger fra Osman (1258-1326) via erobringen af Konstantinopel i 1453 til sammenbruddet under 1. verdenskrig, og det hele sættes ind i en nutidig sammenhæng, der jo ikke er blevet mindre aktuell efter præsident Erdogans folkeafstemning i april 2017. Har man brug for en hurtig oversigt over Det Osmanniske Riges organisering og ekspansion, velstand og militære opbygning samt tanker om dette multikulturelle imperium, er kapitlet vigtigt at læse.

”Det spanske Imperium” behandles i kapitel 4 af Jens Christian Johansen. Her præsenteres vi for baggrunden for Columbus og Cortes’ erobring af Aztekerriget samt af hvordan spanierne organiserede områderne i Den Nye verden. Der afsluttes med Latinamerikas frihedsbevægelser. Særligt er det værd at hæfte sig ved afsnittene om Det Spanske Imperium i Europa (Habsburgerne), herunder spaniernes selvforståelse og Inkquisitionen, ligesom der gives en god gennemgang af Escorial slottet. Går studieturen til Spanien, kommer man ikke udenom dette kapitel.

Spændende er kapitel 5, hvor Michael Bregnsbo og Kurt Villads Jensen på relativt få sider faktisk gennemgår hele Danmarkshistorien ud fra tesen om Danmark som imperium og ikke en lille nationalstat. Knud den Stores Nordsøimperium, Valdemar Sejrs Østersøimperium i 1200-tallet, Kalmarunionen og Tropekolonierne i 1700-tallet gennemgås, ligesom den lange historie om begyndelsen til enden med tabet af Skånelandene i 1600-tallet, Norge og hertugdømmerne i 1800-tallet samt Island i det 20. århundrede fortælleres. Kort berøres problematikken omkring hjemmestyret på Færøerne og i Grønland. Efter denne gennemgang koncentrerer forfatterne sig om aspekter som organisering, økonomi og kultur, herunder sprog. Jeg vil gå så vidt at sige, at dette kapitel kan danne grundlag for forløbet om lange linjer i Danmarkshistorien i 1.g.

Ole Helmersen behandler det klassiske emne ”Det Britiske Imperium” i bogens sjette kapitel. Han kommer vidt omkring med imperiets tilblivelse og udvikling og det politiske, militære (ikke mindst flåden) og økonomiske fundament, og det hele sættes ind i en historisk kontekst med f.eks. merkantilismen og den industrielle revolution. Et vigtigt afsnit er helliget imperiets selvforståelse, ligesom der diskuteres, hvordan det blev afviklet efter 2. verdenskrig. Kapitlet slutter med overvejelser om, hvor vidt den imperiale fortid spiller en rolle i Storbritannien i dag. På side 149 er der et kort over imperiet i 1921, hvor der desværre mangler flere områder, eksempelvis Hong Kong, St. Helena og de europæiske i Middelhavet.

Niels Høffdings kapitel (7) bærer titlen ”Franske Imperier fra Napoleon til de Gaulle”. Med udgangspunkt i revolutionen fra 1789 gennemgås Napoleonstiden som Det Franske Imperium, herunder forskellige tolkninger af denne specielle person og hans betydning for Frankrig. Det er godt at se Det Franske Imperium i Indokina i den sammenhæng, og ligesom imperiet i Nordafrika (især Algeriet) var det faktisk ved at knække Frankrig, indtil de Gaulle dukkede op fra glemslen. Der savnes dog et kort omkring siderne 196-198 over Indokina, for hvem kan lige se for sig, hvordan Tonkin, Annam og Cochinchina ligger i forhold til Laos og Cambodia? Ligesom Storbritannien har Frankrig haft svært ved at leve som en mindre stormagt efter afkoloniseringen.

”Det Nazistiske Imperium” tages under behandling af Karl Christian Lammers i kapitel 8. I stedet for at gennemgå et for mange kendt emne koncentrerer han sig om ”Lebensraum” og ”Neuordnung Europas” som ses i relation til det relativt begrænsede kolonirige før 1. verdenskrig og tabet af store områder efter Versaillesfreden. Den tragiske historie i Østeuropa og Rusland ses her i sammenhæng med de nazistiske planer om et storgermansk rige med muligheder for bosætning og billig arbejdskraft østpå. Efter læsning af kapitlet forstår man i højere grad, hvorfor flere millioner tyskere (i fald de overlevede) blev fordrevet vestpå i 1945.

Peter Fibiger Bang afslutter i 9. kapitel ”Imperier i dag?” med en gennemgang af potentielle imperier: USA, Kina, Rusland og EU. Han sammenligner på inspirerende måde, hvad han kalder de to fortællinger om

Europa: den Lutherske reformatoriske med frie nationalstater og den af Erasmus af Rotterdam inspirerede drøm om et samlet Europa med vægt på fred, samarbejde og enhed.

Efter hvert kapitel er der nogle få velvalgte kilder, og der kan hentes flere på www.forlagetcolumbus.dk/imperier. Her er der også supplerende litteratur og opgaveforslag. Desuden er der i selve bogen en liste over forfatterne samt et indeks på ca. fire sider. Bogen er flot illustreret med både billeder, kort og oversigter, ligesom der er mange faktabokse, hvor man kan få forklaret, hvad der forstås ved f.eks. "livegenskab" og "Den Tyske Orden".

Bogen fremtræder som en helhed uden at man mærker, at der har været en streng redaktionel linje. Således har den enkelte forfatter fået en høj grad af frihed. Nogle kunne anke over, hvorfor f.eks. Det Portugisiske Imperium eller Det Russiske Imperium i tsartiden ikke er med, men det har forfatterne taget brodden af i indledningen: pladshensyn.

Bogen kan sagtens anvendes som en slags grundbog i stx, naturligvis suppleret med andet materiale, hvis man ønsker at arbejde med globalisering og emnet "imperialisme" lidt bredere, og i et historisk forløb om et eller flere af emnerne er den i høj grad anvendelig. I et AT-forløb og andet tværfagligt samarbejde vil den også være anvendelig. Den kan på det varmeste anbefales som indkøb i classesæt.

Kai Verner Nielsen

Til Bruxelles, Brügge og Første Verdenskrig slagmarker

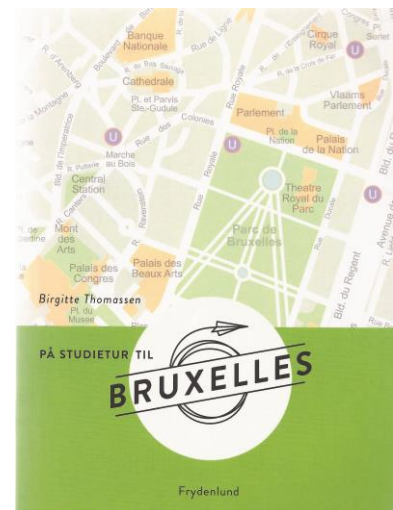
BIRGITTE THOMASSEN: *"På studietur til Bruxelles"*. Frydenlund 2017, 167 sider, 149 kr.

Forlaget Frydenlund har fået den gode idé at udarbejde en serie med fællestitlen "På studietur til ..", der indeholder introduktioner til vigtige rejsemål, der er særdeles velegnede, når man skal af sted med et hold til en af disse byer.

Foreløbigt er der kommet to bøger. Den første til Sarajevo anmeldt i Noter nr. 206 (september 2015) og den anden til London anmeldt i Noter nr. 208 (marts 2016). Nu foreligger så studietursbogen til Bruxelles, der er skrevet af den samme forfatter som London-bogen, Birgitte Thomassen, fra Sydkystens Gymnasium i Ishøj.

Ligesom med bogen til London har jeg mange gode ord at sige om bogen: Den er meget anvendelig, velskrevet og indeholder et væld af informationer, som kan hjælpe både den travle lærer og sætte eleverne på sporet af mange interessante problemstillinger og oplevelser.

Samtidig kan Birgitte Thomassen ikke dy sig for også at introducere andre steder i nærheden, som nok hænger sammen med hendes interesse for Første Verdenskrig, som hun også har skrevet en lærebog om.

Ligesom de to forrige består bogen af tre dele: Først en kort introduktion, dernæst en række temaer og til slut praktiske oplysninger med henvisninger, litteraturliste og en model til analyse af monumenter.

I den korte introduktion på otte sider får læseren et kort rids af Bruxelles historie.

Hovedparten af bogen består af følgende relevante dagstemaer:

1. Bruxelles' kvarterer – og en introducerende byvandring
2. Belgiske kunstnere og museer i Bruxelles
3. Religioner i Belgien – kirker i Bruxelles
4. Bruxelles i middelalder, renæssance og oplysningstid
5. Imperialismens og kongemagtens Bruxelles
6. Bruxelles arkitektur: Art nouveau og art deco
7. Bruxelles – Europas hovedstad (Om EU og EU-institutionerne)
8. Udflugt til Brügge – Kunst, kirker, kniplinger og kanaler
9. Udflugt til leper – på Flanderns slagmarker

Noget misvisende kaldes nogle få sider om mad og drikke for et tiende dagstema, hvilket det ikke er.

Alle ni dagstemaer indeholder både en fin beskrivelse af de centrale steder og giver samtidig en beskrivelse af, hvordan man finder fra det ene sted til det næste. Hvert tema afsluttes med 'Spørgsmål til videre arbejde', der indeholder megen inspiration for lærere og elever, der skal af sted til Bruxelles.

Beskrivelserne er præget af forfatterens indgående kendskab til og fascination af emnet. Ved hvert af temaerne er der tillige angivet hvilke fag, der er i fokus. Her har man nok taget munden lidt fuld, når både fag som fysik og matematik er med, men det er klart, at både religion, billedkunst og samfundsfag er relevante i nogle sammenhænge. Men det er hele tiden historie, der er i fokus.

Det gælder for eksempel dagstema fem om imperialismens og kongemagtens Bruxelles, hvor man får en fin introduktion til det skændige kapitel i Belgiens historie med Leopold II's hensynsløse kolonisering og udnyttelse af Fristaten Congo. Det nævnes ikke her, men man kunne vise et eller to afsnit fra Peter Tygesens Tv-serie om de danskere, der var kongens villige hjælpere i dette foretagende.

Meget inspirerende er også kapitlet om art nouveau og art deco, hvor man i Bruxelles har så mange bygninger fra denne fascinerende stilperiode i den europæiske kunst, som vi kun har få eksempler i Danmark.

Efter kapitlet om 'Europas/EU's hovedstad' forlader forfatteren storbyen og tager os først med til Brügge og derefter til leper. Selv om Brügge er en 'turistfælde', som forfatteren selv skriver, er den virkelig et besøg værd! Man flytter sig ind i en fortid med middelalderlig kunst og kultur og et bymiljø, som man ikke finder mange andre steder. Her er bl.a. fine beskrivelser af malerier fra middelalderen/renæssancen, som er værd at ofre tid på.

Vi kender nok bedst leper som Ypres, hvor flere af de forfærdeligste slag under Første Verdenskrig fandt sted. Passchendaele ligger også i nærheden. Her er både et interessant museum i byen, genopførte skyttegrave og de mange krigskirkegårde med de uendelige rækker af kors eller gravsten. Første verdenskrig er den første store katastrofe i den nyere europæiske historie, og jeg er ret sikker på, at dette

vil sætte mange ting i perspektiv for de elever, der her med egne øjne ser, hvad der skete for hundrede år siden!

Bogen er hermed varmt anbefalet, og den pædagogiske vinkel fornægter sig ikke som s. 56: "Til eleverne: Husk, at besøg i en kirke kræver stilhed og respekt, og at kun katolikker benytter sig af vievandet og korsets tegn ved indgangen til kirken".

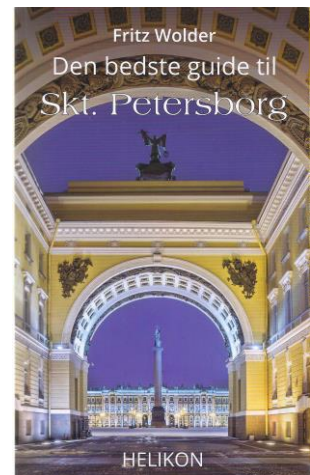
Ulrik Grubb

En personlig guide til Skt. Petersborg

FRITZ WOLDER: "Den bedste guide til Skt. Petersborg". Helikon 2017, 128 sider, 198 kr.

På eget forlag har Fritz Wolder udgivet en personlig guide til Skt. Petersborg, som har fået den lidt oppustede titel som "Den bedste guide til ...". På den anden side vil den historisk interesserede være godt hjulpet med bogens oplysninger og få mange ideer til et vellykket besøg i denne spændende by.

Bogen oplyser intet om forfatteren, men på forlagets hjemmeside kan man læse, at Fritz Wolder (født 1946) er cand. mag. fra 1974 i samfundsfag og historie fra Københavns og Aarhus' universiteter. Han har haft flerårige ophold i Italien og Rusland kombineret med sproglige, filosofiske, historiske og politologiske studier. Gift 1994 med Svetlana.

Bogen indledes med et rids af Skt. Petersborgs historie fra grundlæggelsen i begyndelsen af 1700-tallet frem til i dag. Hovedparten af bogen udgøres af syv vandringer rundt til de vigtigste seværdigheder i byen.

De begynder med tsarernes Petersborg med Vinterpaladset, Eremitagen, Sommerpaladset og Opstandelseskirken, som egentlig slet ikke hører hjemme i denne vesteuropæiske by i Rusland, men som er opført til minde om mordet på Aleksander II i 1881, og som indvarslede en reaktionær bølge i det gamle Rusland.

Vi kommer til Isaak-katedralen, op og ned ad Nevskijprospektet og til Peter Paul fæstningen på de næste ture. Særlig interessant er den femte og sjette tur, hvor man får et levende indtryk af nogle af byens berømteste sønner, forfatteren Dostojevskij og komponisten Tjajkovskij.

Efter de syv ture rundt i byen er det fint, at forfatteren også giver gode introduktioner til steder i nærheden af Skt. Petersborg i det sidste kapitel, hvor Peterhof, Tsarskoje Selo, Pavlovsk og Gatjina kort præsenteres – inklusive vejledninger i, hvordan man kommer dertil.

Alle turene er grundigt beskrevet, og forfatteren øser af sin store viden, så man får både de faktiske oplysninger med, anekdoter og forfatterens egne oplevelser, som da han i 1991 selv stod på pladsen foran Mariinskij-paladset og oplevede, hvordan borgmesteren Anatolij Sobtjak fra en balkon fordømte kuppet mod Gorbatsjov. Sproget er sine steder lidt gammeldags ("badenymer og andet godtfolk"), men ellers let at gå til for den ikke helt forudsætningsløse.

Bogen afsluttes med tidstavle og register samt praktiske oplysninger. De praktiske oplysninger giver gode informationer, men ikke alle, der normalt ville stå i en guide.

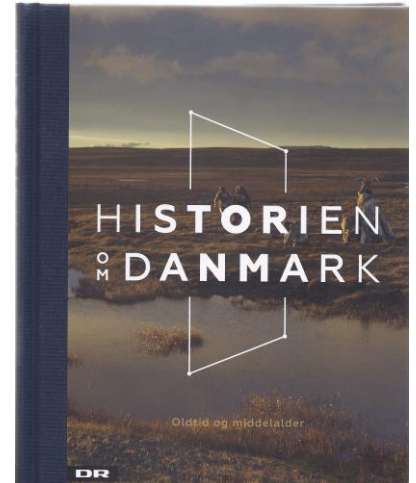
Guiden vil være velegnet for den historisk interesserede og ikke helt forudsætningsløse rejsende, og jeg får i hvert fald lyst til at genopleve denne by og 'de hvide nætter', som beskrives flere steder.

Ulrik Grubb

"... vi står på skuldrene af nogle andre"

JEANETTE VARBERG & KURT VILLADS JENSEN: *"Historien om Danmark. Oldtid og middelalder"*. Gads Forlag 2017. Illustreret. 408 sider 300 kr. inkl. moms.

DR sendte tidligere på året tv-serien 'Historien om Danmark'. Den foreliggende historie om Danmark præsenteres som et selvstændigt værk, der kan give overblik og tilføje nye detaljer, nuancer og perspektiver. Skuespilleren Lars Mikkelsen, der var gennemgående fortæller i tv-serien, har udfærdiget forordet. Menneskets ældste historie gennem over 2,5 millioner år til og med midten af 1000-tallet, til og med Danmarks vikingetid, er fremstillet af Jeanette Varberg. Gads Forlags hjemmeside anfører, at hun tilhører årgang 1979 og er arkæolog ved Moesgård Museum. Middelalderen frem til reformationen fremstilles af Kurt Villads Jensen, f. 1957, der er historiker fra Stockholms Universitet.

Overordnet bedømt er fremstillingen fagligt solid og ikke præget af de nutidspolitiske, anakronistiske paralleliseringer, som DR-inspirerede produktioner ellers kan være belastet af. Den er krydret med illustrerende eller uddybende indslag om historiske og kulturhistoriske emner: 'Hårmode i bronzealderen', 'Kattens indtog i Danmark og 'Hjortespringofringen' eller 'Spedalskhed', 'Prostitution', 'Øl' og 'Holger Danske' er nogle få eksempler. Der er også plads til indslag, som i nutiden mestendels opfattes som komiske, således indslagene om professor i historie, den ærkeradikale Erik Arups tese om den hvide races opståen omkring Østersøen ved en mutation, og om samme professors måling af Svend Estridsens, biskop Assers og Estrids kranier og hans påfølgende konklusioner: Kongen må med et hjernerumfang på 10 % over et moderne gennemsnit have været slående intelligent; bispens sølle hjernerumfang viser, at man "også dengang kunne nå de højeste stillinger, i alt fald i kirken, med et meget beskedent hjernerumfang"; kongemoderen, der havde et rumfang langt over gennemsnittet, men som var behæftet med en række legemlige defekter, affærdiges med: "*Hos hende var, som hos så mange betydelige kvinder, åndelig overlegenhed ikke forenet med legemlig skønhed*" (s. 251).

En detaljeret kritisk gennemgang af det vældige span af tid, som fremstillingen dækker, og af de mangeartede facetter, som belyses, ligger uden for denne anmeldelses rammer. Fremstillingen bedømmer jeg til at passe til dets målgruppe, den interesserede læser uden for fagfolkernes fylking. Illustrationsmaterialet er sandelig tillagt stor vægt, og det underbygger fremstillingens tekst udmærket. Materialet er overordentligt varieret og formidler visuelt vor ældre histories vide geografiske relationer. Der er pædagogiske kort, billeder fra arkæologiske fundsteder, museer og udstillinger, fotos af

middelalderens illuminerede skrifter, kalkmalerier og albertavler. Sågar det nationale historiemaleri fra akademiernes tid og frem til slutningen af 1800-tallet er fint repræsenteret. Danmarks smukke landskaber, skuepladserne for den ældre historie, skildres ved flere fotografiske perler. Billedredaktionen angiver illustrationernes proveniens, men nogle billedtekster forekommer mig ufuldstændige, og ret mange billedtekster rummer irriterende, overflødige gentagelser af fremstillingens tekst.

Naturvidenskabernes nye redskaber for arkæologen og for historikeren er fascinerende. Bistået af DNA-forskningen søger arkæologien menneskets rødder stadig dybere i oldstenalderen, og forlydender i dagspressen for kort tid siden om ny viden om de tidlige menneskearters geografiske oprindelse og migration tyder på, at denne fremstilling på dette punkt allerede er ved at blive overhalet indenom. Fra de første jægere fulgte den vigende isrand mod nord indtil bronzealderens slutning omkring 12.000 år senere påvirkede flere indvandringsbølger populationens størrelse og art. Den ældste repræsentant for den oprindelige befolkning er en kvinde af Maglemosekulturen, som formentlig druknede ca. 8500 f.v.t. i en sø på Nordfyn på en fisketur omkring 25 år gammel. Skelsættende var indvandringen ca. 4000 f.v.t. fra Centraleuropa, hvorigennem landet fik en ny befolkning og et nyt samfund, der var baseret på agerbrug. Fra den begyndende anvendelse af metaller og gennem hele bronzealderen, en periode på i hvert fald 1.700 år, kan forskningen i dag sætte Danmarks udprægede maritime kultur med vidtrækkende forbindelser udadtil ind i en næsten global sammenhæng. Handelsruterne er kortlagt mellem Ægypten og Mellemøsten, over Middelhavet, igennem Europa og til Danmark. Et håndgribeligt vidnesbyrd om tidens bevægelighed leverer en strontium-analyse af Egtvedpigens tænder, hår og negle. Pigen kom fra syd eller nordøst og havde rejst over store afstande i månederne før sin død 16-18 år gammel i sommeren 1370 f.v.t.

Det foreliggende værk er forsynet med et blandet person-, sted- og sagregister. Redaktionen har fravalgt en litteraturliste, og der er ingen anden dokumentation. Afsluttende konkluderes, at i middelalderen *"blev alle de institutioner skabt, som stadig holder Danmark sammen og skaber udvikling: universitetet, lovgivning, centralmagt, et skattesystem, en kirke, som kan rumme troens mangfoldige udtryksformer, et spændstigt og nuanceret dansk sprog, empirisk videnskab, en historiefortælling om, hvad det er at være dansker"* (s. 398).

Ole Halding

Det er vores skyld alt sammen

ASTRID NONBO ANDERSEN: *"Ingen undskyldning. Erindringer om Dansk Vestindien og kravet om erstatninger for slaveriet"*. Gyldendal 2017. 328 sider, 300 kr.

Forfatteren af bogen er idéhistoriker og forsker i bl.a. officielle undskyldninger og krav om erstatninger for historiske retfærdigheder. Tankevækkende, at dette nu er blevet et historisk forskningsfelt. Historiefaget er i Vesten nået ganske langt på vejen mellem national selvros og selvansagelse.

Med en idéhistoriker som forfatter kan man næppe forvente de mere indgående juridiske eller økonomiske analyser, og det rummer bogen da heller ikke. Ud over en udmærket redegørelse for Jomfruøerne dels under dansk og – navnlig - under amerikansk herredømme er bogens indhold hovedsagelig en præsentation af synspunkter, dels fra øerne selv, dels fra Danmark, med en vis perspektivering til den transatlantiske slavehandel og slaveri i Amerika generelt. Forfatteren holder normalt sit eget synspunkt lidt i baggrunden, men der er næppe nogen tvivl om at hun synes at "vi" skylder slavernes efterkommere en undskyldning af mere formel art end de beklagelser der allerede er kommet. Erstatningskravet er hun tilsyneladende lidt mere tøvende overfor. Der er en omfattende litteraturliste og et samvittighedsfuldt noteapparat.

Bogens metode har nødvendigvis nogle svagheder. Når man i så udpræget grad refererer synspunkter, rejser spørgsmålet sig om disse synspunkters udbredelse. Man kan være så heldig at finde meningsmålinger man kan bruge, og forfatteren refererer da også enkelte. En anden metodisk svaghed knytter sig til massemediernes funktion: Det er betydelig lettere at komme i medierne med et ekstremt synspunkt end med et moderat. Man kan derfor ikke vide i hvor høj grad synspunkterne er dækkende.

Nogle af de refererede synspunkter vil unægtelig være hård kost for en økonom eller en økonomisk historiker, f.eks. at slavehandelen er hovedårsagen til forskellen i udviklingsgrad mellem Europa og Afrika og at Europas velstand hovedsagelig skyldes slavernes arbejde. Forfatteren refererer også de i 1970'erne så populære imperialisme-og afhængighedsteorier, men kommenterer dem dog med at de ikke længere har så mange tilhængere.

Ellers er der en vis asymmetri i forfatterens behandling af synspunkterne. Når det gælder Danmark, har hun et (berettiget) skarpt blik for deres sammenhæng med den politiske situation. Når det gælder Jomfruøerne, er der ikke samme kritiske sans. Det kunne der ellers nok være brug for. Midt i frustrationerne over en utilstrækkelig økonomisk udvikling og fortsatte store sociale problemer vil det være nærliggende at finde eksterne forhold at rette skytset mod; krav om undskyldning og erstatning vil måske kunne samle nationen. Nogle steder i verden er man så heldige at kunne løse problemerne ved hjælp af olieindtægter – men erstatninger kunne måske klare det.

Axel Moos

Dansk-svenske Luther-frugter: Et nyt udvalg af Martin Luthers breve, grundigt indledt

STEFFEN KJELDGAARD-PEDERSEN & CARL AXEL AURELIUS (forf. & red.),
2017: *Nåde og fred i Kristus! Martin Luther i lyset af hans breve*, København:
Eksistensen.

Forlaget Eksistensens nye Luther-udgivelse står ud i forhold til andre Luther-udgivelser i disse år. Det bemærker man allerede, når man først får den elegante bog, prydet med Lucas Cranach dvs. 'Herrens vinbjerg', i hånden. Der er tale om et virkelig indbydende produkt; format, udsmykning og materiale går op i en højere enhed – og indholdet står på alle måder mål hermed.

Nåde og fred i Kristus! er et tveægget sværd, idet den består af to hoveddele: (1) Martin Luthers historie, og (2) Martin Luther: 68 breve. Derved adskiller bogen sig også fra andre tidligere brevudgaver, navnlig den noget større *Udvalgte breve* (1921–1923), da den i så høj grad som muligt forsøger at give os brevene i den sammenhæng, de blev til i.

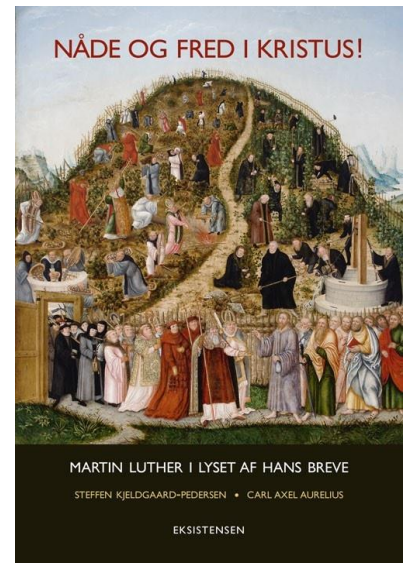
I forordet få vi at vide, at bogen 'er frugten af et dansk-svensk samarbejde,' (s. 7) og bogen udkommer således også på både dansk og svensk samtidig. Efter det lille forord følger bogens første hoveddele, og sidst registrene, der består af et interessant register over de personer, der optræder i brevene (med henvisning til disse), enten som modtagere eller som genstand for omtale. En tidstavle anfører hovedbegivenheder i Luthers liv fra hans fødsel i 1483 til hans død i 1546. Derpå følger litteratur- og illustrationslister, og endelig en oversigt over de 68 breve. Desværre er kun angivet brevenes nummer samt adressat; man kunne have ønsket angivelse også af datoen – denne gives ganske vist i brevenes hoved i selve udgaveteksten, men det kunne dog have været ønskeligt for overblikkets skyld, at have fået oplysningerne også her. Da havde det været lettere at orientere sig i brevenes kronologi.

Forfatterne siger videre om samspillet mellem de to hoveddele (s. 18):

Tanken er, at man skal kunne læse brevene parallelt med skildringen af Luthers liv og reformationens forløb. Derfor angives det i bogens første, biografiske del, hvor det enkelte brev har sin "Sitz im Leben", dvs. hvor i Luthers historie det hører hjemme. Men læseren kan naturligvis gøre, som hun eller han vil, da den her meddelte version af *historia Lutheri* og udvalget af brevene så udmærket kan læses hver for sig.

Den historiske oversigt

I den historiske oversigt møder vi først og fremmest Luther 'som teolog'. Stykket, der er tænkt som en baggrund for læsningen af de 68 udgivne breve (s. 7), indeholder foruden indledningen 10 kapitler, der alle behandler mindre perioder, primært centreret omkring forskellige teologiske spørgsmål, f.eks. 'Afladsstrid og teologisk opgør' eller 'Bondeoprør, regimentelære og ægteskab', men er i øvrigt ordnet kronologisk.

I indledningen gives nogle almindelige overvejelser over periodebegrebet i historien i almindelighed og om Reformationen i særdeleshed (hvornår skete 'Reformationen'? På en bestemt dato? I et århundrede? Over flere hundrede år?). Dernæst følger nogle overvejelser om brevgenren. Brevskrivningen var en særlig genre på Luthers tid, ganske anderledes end, hvad den er i dag – ikke mindst, hvis man tænker på e-breve og andre elektroniske beskeder. Alt sammen meget nyttigt, hvis man vil læse brevene med fuldt udbytte.

Selve biografien er indholdsmættet, men samtidig letlæst. Den er skrevet i et godt, solidt sprog. Man føres gennem de hovedideer, der dominerede teologien i det tidsrum, der behandles, idet den konkrete historie er benyttet som skelet. Undervejs i teksten henvises der løbende til udgavens breve.

Brevene

Af de i alt 68 breve har 12 ikke tidligere været oversat til dansk. At en så stor del af brevene allerede foreligger i ældre oversættelser overflødiggør ikke den ny oversættelse. Dels er der ved alle breve tale om nyoversættelser fra grundsproget (tysk og latin), dels er den gamle udgave med (et udvalg af) Luthers breve efterhånden meget svær at opstøve. Endelig er det handleligt at have de vigtige breve samlet på ét sted.

Afsnittet med brevene er markeret således på sidernes ydermargin med en blå farve, at man hurtigt kan slå op i denne del, skulle man have brug for det, hvilket i meget høj grad letter bogens brug udover den rene gennemlæsning fra ende til anden. Brevene er sat således at overskriften angiver nummer og adressat, og endvidere oplyser brevhovedet om dato (så vidt den kendes) samt henvisning til kildeudgaven og angivelse af originalsprog. Derpå følger brevet. Man har ikke villet tynde teksten med noteapparat, og man skal derfor finde oplysninger, man almindeligvis ville finde et sådan sted i bogens første hoveddel, hvilket heller ikke skulle være for besværlig, da den jo er inddelt i kronologiske afsnit.

Brevene udgør et værdifuldt kildemateriale, der lader os komme Luther tæt ind på livet. Vi kan få så mange forskellige oplysninger ved læsningen, om Luther, om den kronologiske gang i forskellige begivenheder – hermed tænkes ikke mindst, at vi gennem brevene så at sige bliver 'samtidige' med Luther, så 'vi ser noget af det, som [han] netop dengang så. Vi får at vide, hvordan han bedømte den ene eller den anden situation [...]. Vi får også at vide, hvad han *ikke* så netop dengang – det, som måske set i bakspejlet kan synes at være det mest indlysende og selvfølgelig' (s. 17-18).

Brevene er gengivet *in extenso*, fordi man dels kommer til at miste noget af deres særlige karakter ved en beskæring, men også fordi man ellers let kommer til at ødelægge dem som kilder.

Oversættelsen løber – ligesom teksten i bogens første hoveddel – let og mundret.

Illustrationer og afrunding

Bogen indeholder 16 illustrationer, og selvom papirret ikke er glinsende fotopapir, står så godt som alle illustrationerne meget skarpt og fint. I øvrigt er papirkvaliteten god, papiret tykt og har en god farve til tekstlæsningen; endvidere må bemærkes, at skrifttypen er smagfuld og passer godt til stoffet.

Illustrationerne gengiver i første række de folk, Luther skriver til, således som de er gengivet på samtidige malerier og kobberstik. Det giver bogen en vis autencitet. Andre illustrationer er f.eks. titelblade fra bøger,

breve med Luthers hånd og Luthers signet, den såkaldte Lutherrose, som Luther selv beskriver i brev nr. 48. (Det skal i parentes her tilføjes, at man godt kunne have henvist fra forordet hertil, idet Lutherrosen er gengivet både her og ved nr. 48.

Alt i alt har vi med *Nåde og fred i Kristus!* fået en forbilledlig kildeudgave. Brevene udgør vigtige kilder til flere sider af Luthers virke, f.eks. Luther som sjælesørger, som teolog og som søn, til Luther selv som person og til historien i bredere forstand. Stoffet er fremlagt på en god, og meget tilgængelig måde, der sikrer bogens brug og relevans i fremtiden. Der er noget opløftende ved på således at møde Luther selv gennem forskningens nuværende standpunkts briller. *Nåde og fred i Kristus!* er et værk, der kun venter på at blive nydt og brugt, en bog, der venter på at blive slidt.

Johnny Lindholm

Kvindernes renæssance: Ny antologi om renæssances kvinder i Danmark

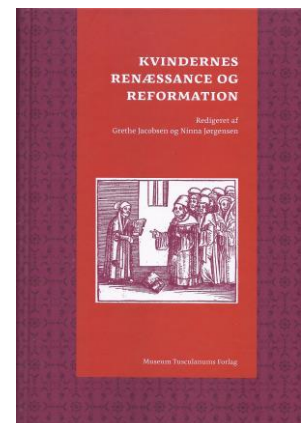
GRETHE JACOBSEN & NINNA JØRGENSEN (red.), 2017: *Kvindernes renæssance og reformation*. København: Museum Tusulanum.

I *Kvindernes renæssance og reformation* har Museum Tusulanum givet os en antologi med 13 forskellige bidrag, der alle handler om kvindens rolle, men i forskellige sammenhænge. Artiklerne er delt i to store afsnit, 'Kvindernes renæssance' og 'Kvindernes reformation'.

Indledende har de to redaktører skrevet en fælles indføring, der dels sætter de præliminære rammer for de efterfølgende artikler, dels giver en kortfattet oversigt over artiklernes indhold. Indledningen er tæt komponeret og velskrevet. Vi får at vide, at antologien er blevet til 'som et forsøg på at belyse, hvorvidt kvinder i Danmark [...] havde aktier i' renæssancebevægelsen (s. 7). Renæssancebevægelsen var hovedsageligt en sag for eliten, for det var særlig den, der havde tid og midler til at kunne engagere sig 'i tidens kunstneriske, litterære og filosofiske spørgsmål', og af denne elite, var det hovedsageligt mændene, der bar bevægelsen (smst.).

Spørgsmålet 'havde kvinder en renæssance?' stilles. Her i betydningen om kvinderne havde del i den frisættelse af mennesket, som 'renæssancen fader', Jacob Burckhardt, anså renæssancen for at være. Ganske vist gør redaktørerne opmærksom på, at renæssance-begrebet er en smule inadekvat, dels p.g.a., at der i forskningen sættes spørgsmålstejn ved, om kvinder i det hele taget havde en renæssance, dels p.g.a. et 'generelt opbrud i forhold til den gængse inddeling af historien i veldefinerede perioder.' (smst.) Alligevel har man valgt at holde fast i betegnelsen 'renæssance', til dels af praktiske årsager. Man peger i øvrigt på udtrykket 'tidlig moderne' for perioden 1300–1750 som værende slået igennem i almindelighed.*)

Man må dog spørge, om ikke også dette udtryk er en smule uheldigt. Kommer man ikke derved til at lukke øjnene for de oplagte forbindelser bagud i tid, som perioden opviser? Og naturligvis: derved etablerer man forbindelser *mod* historiens retning; periodens forudsætninger (og dermed grundlaget for at forstå den) skal man finde i forudgående tid, ikke i eftertiden. – Men i det hele taget er det svært at finde periodebetegnelser, der dækker alt. De vil altid i en eller anden udstrækning være problematiske. En betegnelse som 'Den Lærde Tid' ville dog udtrykke et meget centralt karakteristika ved tiden.

Artiklerne i bogen dækker perioden 1400–1600. Geografisk behandler artiklerne danske forhold, men i flere bidrag gives udblik til Europa, t.eks. Italien. Følgende (overordnede) emner behandles:

- Generelt om kvinder i Europa og Danmark i perioden 1500–1650
- *Gynæceum*-genren (d.v.s. kataloger over lærde kvinder) i Europa og Danmark
- Kvindens rolle som fastholder af minder og bevarelsen af slægtens historie
- Kvinders private og offentlige liv (musik, ægteskab, bygherrer, i den offentlige debat)
- Om lærde kvinder

Samlingen konkluderes med bidraget 'Kvindernes renaissance og reformation – nogle teoretiske overvejelser' af Hanne Kolind Poulsen, der skal afrunde samlingen og perspektivere de forudgående bidrag og trække linjerne op i den internationale forskning, og den danner således bagtæppet for hele bogen, de tankemæssige forudsætninger for læsningen af den.

Der kan her ikke blive tale om at gå ind på hvert enkelt bidrag. Men det skal bemærkes, at der bringes mange interessante og oplysende bidrag, de fleste meget velskrevne, som kaster lys over tidligere til dels uagtede sider af Danmarkshistorien. Der er mange forskellige tilgange til det overordnede emne, men litteraturforskningen står stærkt. Som det er fremgået af ovenstående emneoversigt, findes der imidlertid også bidrag om musik og arkitektur samt artikler om periodens sociale, politiske og religiøse liv, og man kan sige, at alle emnerne griber ind i hinanden på det ene eller det andet plan. Flere af bidragene kommer ind på flere af disse overordnede emner, selvom de tager udgangspunkt i et bestemt.

Dette gælder bl.a. Vibeke A. Pedersens oplagte artikel, 'Kvinder i renaissance. Professionel eller kvinde?' Med udgangspunkt i sin forskning i danske folkevisehåndskrifter kommer Pedersen ind på de adelige kvinders rolle i forbindelse med bevarelsen af folkeviserne, men også bredere i forbindelse med deres bevarelse af slægtens historie. Således bevæger vi os med et enkelt håndskrift, det såkaldte *Dronning Sophias Visebog* (håndskriftet har dog intet med denne dronning at gøre), gennem tre generationer af kvinder i en forgrenet slægt. Vibeke Pedersen kommer siden ind på bl.a. så forskellige emner som heraldik, slægtshistorie, bibliotekshistorie og udgavehistorie, og konklusionen på denne odysse, svaret på, om kvinderne havde en renaissance, er: ja, det havde de! Kvinderne var, bemærker Pedersen, ganske vist ikke med til at skrive på 'den store nationale historie', men de 'medvirkede [...] i den grad til at bevare "den lille"', dvs. slægtshistorien.

Alt i alt er det en fin, meget oplysende udgivelse, vi har fået med *Kvindernes renaissance og reformation*, og emnemæssigt kan den udnyttes i mange sammenhænge. Bidragene er skrevet af fagfolk, men er samtidig skrevet i et let, tilgængeligt sprog—også selvom det undertiden kan føles en smule kunstigt med den stadige fremhævelse af kvinden lige overfor manden (velvidende, at kvinden jo netop er emnet for selve bogen). Den kan helt sikkert bruges i undervisningen, ikke kun i historie, men også i t.eks. dansk-, musik- og religionsundervisningen. Bogen giver selv gode oplysninger og kaster et kraftigt lys over især 1500-tallets forskellige egne, og samtidig ægger den til videre læsning gennem de enkelte bidrags litteraturhenvisninger. Renaissanceforskningen er bestemt ikke blevet fattigere med denne udgivelse!

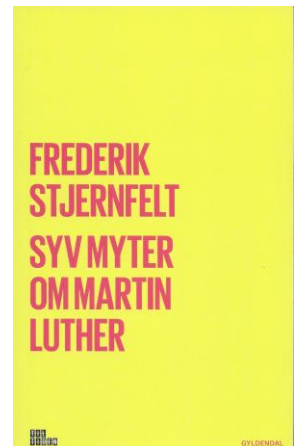
Johnny Lindholm

Hug til Luther. Frederik Stjernfelts bog om 'Luther-myterne'.

FREDERIK STJERNFELT: *Syv myter om Martin Luther*. København: Gyldendal, 2017

Denne lille bog er en modstemme, der trækker en række centrale sider ved Luther frem, som der sjældent undervises i på teologistudiet, næppe nævnes fra prædikestolen og som ikke ofte kommer frem i offentligheden.

Således lyder Frederik Stjernfelts intention i hans nye bog om Martin Luther. Bogen er, som titlen giver til kende, ordnet omkring, hvad Stjernfelt kalder syv myter om Martin Luther. Af indholdsoversigten fremgår det, at disse syv myter—myter her forstået som løgne, usandheder—er disse:

1. Luther indførte religions-, ytrings- og tankefrihed.
2. Luther indførte skellet mellem stat og kirke.
3. Luther bidrog til demokratiets fremvækst.
4. Hekseprocesserne var katolske, ikke lutheranske.
5. Luthers antisemitisme havde ingen effekter.
6. Luthers mørke sider var bare sådan som tiden nu engang var.
7. Luthers mørke sider havde ingen effekter.

Først må det bemærkes, at disse 'sider' ved Luther jo heller ikke ligefrem kalder på at blive nævnt på teologistudiet eller fra prædikestolen: Ingen af dem er jo egentlig teologiske. Derfor kan de jo ganske vist nævnes alligevel, men kun har man ikke nødt til at studse over fraværet, hvis de ikke gør.

Når man tager de første tre af disse 'myter' for sig, er det nemt at se, at der kan indsnige sig en misforståelse, ikke mindst når sådanne bruges i politisk eller semipolitisk sammenhæng. Men man skal næppe gøre meget mere, end at slå op i en af de nyere fremstillinger af Luthers liv og tankeverden (f.eks. *Martin Luther. Rebel i en opbrudstid* af Heinz Schilling, der tidligere er anmeldt i Noter) for at se, at det er i det mindste ikke noget, som seriøse forskere gør i, at udbrede den slags 'myter'.

I det hele taget er det lidt svært at se, hvorfor disse myter skulle være så populære; Stjernfelt nævner nemlig i reglen ikke kilder for hver enkelt myte. T.eks. indførte Luther ikke religions- eller ytringsfrihed (i nutidig forstand, må tilføjes), som Stjernfelt ganske rigtigt siger. Hvordan skulle han dog også komme på den ide? Og det er da heller ikke dette, forskerne almindeligvis taler om i forbindelse med Reformationen—og dette får vi ikke at vide hos Stjernfelt. Forskerne taler derimod f.eks. om en begrænsning af 'all institutional hindrances to the freedom of the Word.' (Peter Matheson, 2000: *The Imaginative World of the Reformation*, Edinburgh: T&T Clark, s. 39).

En undtagelse fra belægsfraværet findes ved den tredje myte, hvor Stjernfelt skriver (s. 74):

Denne mytes aktuelle popularitet fremgår af det sælsomme faktum, at man i Undervisningsministeriets såkaldte "Demokratikanon" fra 2008 finder Luther præsenteret som en af

det danske demokratis fædre. Ledsageteksten må ganske vist begå visse krumspring for at forsøge at sandsynliggøre denne surreelle påstand [...]

Slår man op i *Demokratikanon*, s. 22, finder man kun denne myte bekræftet ved at begå visse tolkningsmæssige 'krumspring'. Myten som sådan findes ganske vist bekræftet, men at Luther ligefrem skulle være én af det danske demokratis fædre, som Stjernfelt fremholder, står der ikke noget om. Derimod får vi at vide, at Luthers ide om, at ingen menneskelig instans står mellem Gud og den enkelte, har været med til at gøde jordsmonnet for demokratiets senere fremvækst—altså væsentligt mindre firkantet udtrykt, en Stjernfelt påstår. Det fastslås endvidere: 'Luther var på ingen måde liberalist eller demokrat i moderne forstand, og den protestantiske reformation ledte ikke på kort sigt til religionsfrihed' (man jævnfører i øvrigt hermed første myte). I selve begrundelsen på den følgende side står der da heller intet om Luther, men om de kirkelige reformationer i mere overordnet forstand, og ikke at de som sådan er demokrati *in spe*, men at de var med til at bane vej for en kulturel tilstand, hvori demokratiet kunne vokse frem. —Snarere end at foretage krumspring, så ser det ud til, forfatterne af *Demokratikanon* har forsøgt at fange lidt mere af virkeligheden end blot at påstå, at Luther var det danske demokratis fader.

Frederik Stjernfelt er ikke helt skarp på det teologiske. Vi skal ikke gå nærmere ind på dette her, men blot henvise til Deadline fra DR 2 fra 21. maj 2017, hvor Stjernfelt på baggrund af udgivelsen af *Syv myter om Martin Luther* debatterede med teolog Sasja Stopa uden at kunne komme med modsvar mod Stopas påpegninger af de teologiske mangler på flere punkter i bogen.

Som helhed betragtet slår bogen én som et besynderligt bidrag til debatten. Den er holdt i en skinger tone, forfatteren synes ikke at vise nogen vilje til at forstå sin modstander som sådan (jf. at han hele tiden taler om 'guden' men ikke 'Gud'), men snarere blot det billede, som han selv opmaler af ham. Vi præsenteres for en bunke af citater, men ingen kontekstualisering. Og dette kan godt lyde som et kedeligt akademiker-mantra: kontekst, sammenhæng! Men ikke desto mindre: I Luthers sammenhæng er dette altid vigtigt. Alle Luthers tekster var lejlighedstekster; de havde en hel speciel årsag og et ganske specielt publikum. Dette var Luther selv meget bevidst om, som han et sted bemærker (citeret efter Birgit Stolt: *Luther Själ*, s. 126; min fremhævning):

Om jag vill undervisa en bonde, definierar jag med dialektik hans liv, arbete, hushåll, skördar og vad mer som tillhör substansen i hans tillvaro. Därefter börjar jag med retorik att prisa hans liv, hur det är det lugnaste, fruktbaraste [...] och jag uppmuntrar honom genom att råda honom till detta och avråda från övriga levnadssätt. *Om jag vill förebrå, klandrar jag deres synder och överdriver deras råhet.*

Dette ikke for at gøre Luther til 'ren retorik' i betydningen 'noget, vi kan se bort fra', 'sproglig pynt' el. lign. Men citatet viser, at man ikke blot kan tage en masse løsrevede citater og dermed vise, at Luther var sådan og sådan. Det kan godt være, at der er masser at kritisere, også når man ser citaterne i sammenhæng. Men vi, som læsere af Stjernfelts debatbog, får ikke nogen mulighed for at dømme herom.

Syv myter om Martin Luther kan næppe kaldes et vægtigt bidrag til en vigtig debat, nemlig debatten om Luther, der stadig må holdes i gang. Men den er dog et bidrag, der kan vise noget om debatkultur—måske

særlig sammen med f.eks. DR 2's ovennævnte Deadline. Desuden fremdrager Stjernfelt nogle vigtige emner—selvom der næppe er nogen, der er uenige, i de fleste af de såkaldte 'myter'—som man imidlertid snarere må ty til andre kilder for at få kastet et bedre og mere kritisk historisk lys over, f.eks. den flere gange nævnte bog, *Martin Luther. Rebel i en opbrudstid* af Heinz Schilling fra 2010.

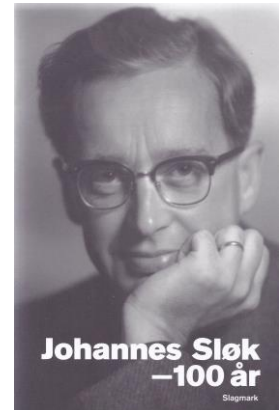
Johnny Lindholm

Johannes Sløk (med flere)

JAKOB BEK-THOMSEN ET AL. (red.): "*Johannes Sløk 100 år*". Forlaget Slagmark 2016. 228 sider. 250 kr.

Bogen, en artikelsamling, er udgivet i anledning af teologen, idéhistorikeren og forfatteren Johannes Sløks (1916-2001) 100 års dag i fjor.

Sløk er dels kendt som en af de fire navnkundige 'Aarhus-teologer' ved siden af K.E. Løgstrup, P.G. Lindhardt og Regin Prenter, der opnåede sit ry efter 2. Verdenskrig. Og dels er han kendt som grundlæggeren af det daværende Institut for Idéhistorie (IfI) ved Aarhus Universitet og som dets første professor. Instituttet oprettedes i 1967, og eksisterer i dag som del af Afdeling for Filosofi og Idéhistorie under storinstituttet for Kultur og Samfund.

Under ikke ubetydelig tumult indadtil på instituttet såvel som udad til den større offentlighed blev Sløk imidlertid i begyndelsen og midten af 70'erne manøvreret ud på et sidespor på instituttet, som han endegyldigt forlod i 1977 til fordel for et professorat på det teologiske Institut for Etik og Religionsfilosofi. Muligvis, for ikke at sige sandsynligvis, ville Sløk selv have kaldt ændringerne dengang på IfI for en politisering af dette, mens andre ikke uden megen rimelighed kunne kalde dem for et videnskabeligt paradigmeskifte, hvor beklagelige omstændighederne end måtte være. Dette tema behandles imidlertid ikke synderligt i nogen af bogens 14 artikler, der, foruden af filosoffer og teologer, for størstedelens vedkommende er skrevet af idéhistorikere, ældre (fleste) og yngre.

Hvem var da denne Sløk – der blandt venner af uvisse grunde blev kaldt Bo – som i mere end en af artiklerne kaldes for "lidenskabens tænker"? Mit eget umiddelbare indtryk af ham kan dog dårligt kaldes lidenskabeligt (jeg må her indrømme, at jeg ganske få gange mødte ham i en slags faglig sammenhæng). Hans hele vandkæmmede og overordentlige fremtræden mindede mest af alt om en bogholders – uden at jeg ønsker at fornærme udøverne af dette nyttige arbejde – der ønsker fuld kontrol over alle poster, sproglige såvel som gestiske, eller om en 1800-talsdegn, hvem optugtelsen af de genstridige disciple lå allermest på sinde. Men 'lidenskab' er nok det ord, som sidst ville være faldet mig ind i den forbindelse.

I øvrigt forstår jeg ikke, hvad en 'lidenskabens tænker' er for en størrelse; er det en 'tænker', der sætter lidenskab som den allerhøjeste 'værdi', ligegyldigt hvad lidenskabens genstand måtte være? Hvis lejrkommandanten Rudolf Höss i Auschwitz var helt igennem 'lidenskabelig' – hvad der er indicier på, at han faktisk var – var han mon så en mand efter den lidenskabelige tænkens hoved? Det kan vel næppe være meningen. Så jeg forstår altså ikke meningen med betegnelsen, beklager.

Hvis vi alligevel skal dvæle ved begrebet lidenskab/den lidenskabelige eksistens, så var Sløks lidenskab måske i grunden ham selv? I hvert fald har han skrevet en bog med titlen Mig og Godot, altså ham selv anmassende nævnt først, dvs. før Godot, der ofte fortolkes som synonym for Gud. At dømme efter bogens artikler – selv har jeg aldrig læst noget af Sløk, hvad jeg tillader mig at græde tørre tårer over – kunne Sløk også have skrevet (mindst) en bog med titlen Mig og Kierkegaard, hvem Sløk angivelig til næsten total forveksling identificerede sig med, eller også er det omvendt.

Sløk er kendt som eksistenstænder; denne verden er absurd ifølge denne tankeretning, den er i grunden intet, meningsløs og frustrerende for mennesker, der på sin side gennemgående er småborgerligt nedrige, tarvelige og smålige, uden format. Hvad stiller man nu op i sådan en absurd jammerdal? Man investerer, hvis man er Sløk, hele sin lidenskabelige (der var den igen) tro i Gud, der til forskel fra denne verdens relativitet og hele roderi må være absolut (der var også bogholderens absolut stemmende regnskab igen). Kierkegaard, der på sin side var en stor tænder, drager naturligvis den fulde og genuine konsekvens af denne tanke om verdens absurditet og den absolutte Gud: "Dette livs bestemmelse er: at bringes til den højeste Grad af livslede" (citeret fra Bjarne Troelsens artikel). Få dage efter lagde Kierkegaard sig til at dø. Det absolutte æder sjæle op.

På dette punkt kunne Sløk dog ikke følge Kierkegaard i graven; skønt han til hver en tid harcelerede imod den småborgerlighed og middelmådighed, der til alle tider omgav ham, ville han dog ikke give afkald på sin tilværelse. Han var dog ikke mere imod småborgerligheden, end at han i 70'erne engagerede sig i Centrumdemokraterne, hvis mærkesag var villa og Volvo til den lille mand.

Hans heroisme synes også at kunne lægge op til et engagement i frihedskæmper-bevægelsen under Anden Verdenskrig. Men det valg blev det ikke til. I stedet 'valgte han sig selv', som det hedder i eksistensfilosofisk jargon. Dette 'at vælge sig selv' forstår jeg i øvrigt heller ikke; hvad vælger man mon fra, når man vælger sig selv? Er det de andre, man fravælger, eller hvad?

Endnu en ting, jeg enten ikke forstår, eller som er det rene sludder. Sløks Gud (som han i øvrigt kalder en 'instans', altså de facto en ordenshåndhævende, dømmende magt) skulle kunne karakteriseres som 'ren mulighed'; men såfremt noget er ren mulighed, så findes det simpelthen ikke og vil aldrig kunne findes. Skal man nu endelig forstå noget ved det, så bliver der kun Sløk og en urimelig, intetsigende, lidelsesfuld verden tilbage – uden Gud.

Det ovenstående drejer sig især om Sløk som teolog og filosof, men han var jo altså også idéhistoriker. Sløk anså de (kultur)historiske perioder for at være domineret af et eller flere centrale, mere eller mindre sammenhængende begreber, som altså også dominerede de enkelte 'regioner' i samfundet. Han så rigtignok ideerne som påvirket af fx økonomisk eller socialhistoriske begivenheder og omvendt, men til syvende og sidst var det de 'overordnede' ideers struktur, der fagligt set interesserede ham. Hans tese holder imidlertid ikke; væsensforskellige, centrale begreber gør sig nemlig ofte gældende inden for samme periode.

Sløk skal imidlertid have, at han efter alt at dømme ikke var uden humoristisk sans. I en brevveksling med Peter Kemp, i hvis artikel denne passus findes, skriver han om sit mildest talt anstrengte forhold til kollegaen Løgstrup: "Vi havde besøg både af dem (Løgstrups; PF) og af Lizzie og Erik Strömngren. Strömngren havde en ubetalelig underfundig ironi, og han vidste udmærket, hvorledes forholdet var mellem Løgstrup

og mig; pludseligt, uden nogen særlig foranledning spørger han Løgstrup, med et pokeragtigt ansigt: 'Sig mig engang, Løgstrup, hvilken af Sløks bøger synes De bedst om?' Løgstrup, der jo ikke forstod sig på ironi, anede ikke, hvad han skulle sige, så der fulgte en lidt pinlig tavshed, som Rosemarie (Løgstrup; PF) prøvede at glatte ud, indtil jeg svarede, at den bog havde jeg endnu ikke skrevet, men når jeg havde skrevet den, ville Løgstrup heller ikke synes om den!"

Artikelsamlingen henvender sig primært til idéhistorikere, teologer og filosoffer, foruden andre særligt interesserede i eksistensfilosofi, eksistensteologi og Johannes Sløk.

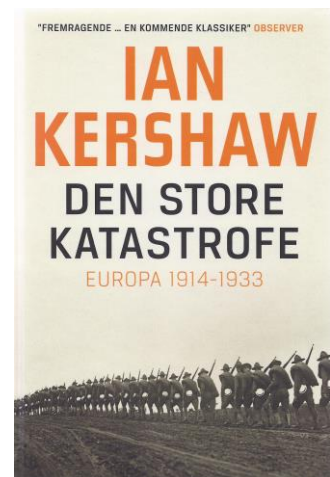
Poul Ferland

poulferland8@gmail.com

En Europahistorie i fugleperspektiv

IAN KERSHAW: *"Den store katastrofe – Europa 1914-1933"*. Gads Forlag 2017, 350 sider, 250 kr.

'Den store katastrofe' er en del af et stort projekt, der med Ian Kershaws egne ord er *"... det vanskeligste, jeg nogensinde har givet mig i kast med."* Og det siger ikke så lidt, for Kershaw er en erfaren og hædret historiker (faktisk er det mere korrekt at omtale ham *Sir Ian Kershaw!*). Hans speciale er Hitler og nazismen med flere udgivelser bag sig, bl.a. en stor Hitler-biografi og *'Slutspil – Hitler-Tysklands hårdnakkede modstand og destruktion 1944-45'*. Grunden til at *'Den store katastrofe'* er så vanskeligt et projekt er, at målet er at lave en samlet og bred skildring af Europas historie i det 20. århundrede i flere bind, hvoraf *'Den store katastrofe'* er første bind i serien.

Og hvordan giver Kershaw sig så i kast med dette vanskelige projekt? På en ret traditionel måde. Bogen er opbygget kronologisk, sådan at den indledes med optakten til 1. verdenskrig og slutter med de europæiske demokratiers kriser og fremvæksten af fascismen/nazismen.

Det gør Kershaw ud fra et ønske om *"... at vise, præcis hvordan dramaet udfoldede sig, og hvordan begivenhederne specifikt udformede sig."* Målet er altså at beskrive den kronologiske udvikling samt at beskrive udviklingen inden for økonomi, politik, ideologi og kultur i alle afsnit. Bogens geografiske fokus er også meget bredt, idet 'Europa' både dækker øst- og vest, samt Rusland/Sovjetunionen og Tyrkiet. Bogen har altså med Kershaws egne ord et *"fugleperspektiv"*.

De første to bøger i serien *'Den store katastrofe'* og *'Helvede tur-retur'*, har, som titlerne antyder, fokus på de to verdenskrige og Europas næsten totale selvudslettelse.

Kershaw præsenterer i bogens første kapitel fire forbundne kriseelementer, som han identificerer som forklaringen på Europas dramatiske historie i første halvdel af det 20. århundrede. Dette årsagskompleks består af: 1) et eksplosivt udbrud af etnisk-racistisk nationalisme; 2) forbitrede og uforeneligt modstridende krav om territorial revisionisme; 3) akut klassekamp og 4) en langstrakt krise i kapitalismen.

Kershaw skriver i et klart og let tilgængeligt sprog og kommer omkring det meste i dette første bind af hans Europahistorie. For eksempel kan han på ganske få linjer få beskrevet mellemkrigstidens kulturelle udvikling: *"Efter krigen virkede Paris, ligesom før 1914, som magnet på den kulturelle energi og kreativitet; byen var et livligt og modernistisk centrum. Pablo Picasso, der allerede var blevet berømt som den kreative kraft bag kubismen – nye former for tredimensionale abstrakte udtryk (...) Kunstnere fra hele kontinentet og længere væk endnu blev tiltrukket af den franske hovedstads liv og energi. Det samme gjorde modernistiske forfattere som James Joyce, Ernest Hemingway og Ezra Pound. Den kunstneriske innovation blomstrede på Seinens venstre bred. Dadaismen (skabt i Zürich i 1916) og surrealismen (opstået i Frankrig året efter) var tæt forbundne og de to mest revolutionerende kunstformer, og de trivedes i 1920'ernes Paris.(...) Den direkte eller indirekte inspiration stammede fra Sigmund Freuds og Carl Jungs indsigter i psykoanalysen og de ubevidste drifter."* Læseren får trukket de kulturelle hovedlinjer op og præsenteres kort for en håndfuld centrale kulturelle skikkelser – og så fortsætter overblikket ellers videre til andre begivenheder og personer.

Bogen er altså til dem, der ønsker en traditionel historisk fremstilling, der giver et overblik over de vigtigste begivenheder og udviklinger i Europahistorien. Det lykkes den fint med.

Men fugleperspektivet kan også blive for højt til at det er interessant at læse 350 sider af (+ 3 efterfølgende bind), især om den del af Europas fortid, som der nok er skrevet allerflest hyldekilometer om i forvejen.

Kershaw holder også sig selv meget i baggrunden som historiker på den måde, at han redegør nøgternt for begivenhedernes gang og ikke i særlig høj grad påpeger, hvor der er forskellige tolkninger af begivenhedernes årsager eller virkninger. Hermed kommer han heller ikke til at skulle argumentere for hvordan og hvorfor, han udlægger historien netop som han gør. Som i dette lille citat om Den Store Depression: *"Selv i dag er økonomerne uenige om de præcise årsager til Den Store Depression, og hvorfor den blev så udbredt, så dyb og så langvarig. Det helt basale står dog tilstrækkeligt tydeligt. Den direkte årsag til krakket var den kraftige overophedede økonomi under opsvinget i de 'brølende tyvere'. Overophedningen havde sine rødder i billige penge, som strømmede til forbrug – salget af biler og elektronik førte an – og til sidst værdipapirer, der så ud, som om de befandt sig i en endeløs opadgående kurve."*

På den måde bliver fremstillingen en anelse for generisk, fordi der ikke lægges om til analyse og argumentation.

'Den store katastrofe' passer fint ind i de mange allerede eksisterende hyldekilometer om den nyere Europahistorie, men den tilføjer ikke noget udpræget nyt eller originalt. Det ville have været mere interessant, hvis Kershaw havde struktureret bogen omkring nogle andre og mere utraditionelle linjer end kronologien, og havde spillet sig selv mere på banen som historiker ved at byde på nogle tydeligere hypoteser og analyser, og havde argumenteret mere eksplicit for dem gennem sin beskrivelse af begivenhedernes gang.

Ulla Nedergård Pedersen

Mad drikke og tobak

OLE HYLDTOFT: *"Mad, drikke og tobak 1835-80. Forbrugsmønstre, kultur og diskurser"*, Museum Tusulanums Forlag 2016. 410 sider, 348 kr.

Denne bog af Ole Hyltoft er fjerde bog i et forskningsprojekt "Mad, drikke og tobak i det 19. århundrede. Forbrugsmønstre, kultur og diskurser" og skal ses i forlængelse af "Mad, drikke og tobak 1800-1835" (2012) også af Ole Hyltoft.

Det er i den omhandlende periode grundlaget for det industrialiserede Danmark blev skabt, og Ole Hyltoft prøver med imponerende grundighed at spore disse fundamentale ændringers virkning på madkulturen. De socio-økonomiske forandringer begyndte allerede med landbrugsreformerne i slutningen af 1700-tallet, og sprængningen af det gamle landbrugsfællesskab og den økonomiske individualisering af gårddriften førte til en opløsning af de gamle traditionsbårne og gensidigt forpligtende gildeformer, der var knyttet til naturaløkonomien. Ude omkring i landet var det i stedet de nye foreninger, folkelige bevægelser og individerne selv, der stod for festlighederne.

Bogen er delt op i 13 kapitler. De to første behandler de økonomiske rammer for emnet: den økonomiske vækst i perioden samt forbrugets udvikling og fordeling. I det andet kapitel omtales Engels lov, som siger at når indkomsterne stiger, vil fødevarernes andel af budgettet falde, hvilket bekræftes. I kapitel 3 og 4 analyseres, hvordan udviklingen ændrede madens rum, genstande og tidsrytme. Herefter følger syv kapitler, der i detaljer behandler de forskellige måltidstyper, sammenkomster og selskaber, daglige drikke samt brændevin og tobak. Til sidst slutter bogen af med et kapitel om ernæring og sundhed samt et konklusionsafsnit, hvor de lange linjer trækkes op. Bag i bogen er der fyldige løbende noter, en side med definition af datidens mål og vægt, en litteraturliste samt et bilagsafsnit.

Der er således tale om en gennemført videnskabelig afhandling. Ole Hyltoft diskuterer løbende de svære kildeproblemer, der er forbundet med at besvare den stillede opgave. Det er indlysende, at datidens mennesker ikke noterede, hvad de spiste. De kilder Ole Hyltoft gør brug af er spisereglementer fra fattiginstitutioner, som Hyltoft sandsynliggør kan bruges som kilde til arbejderes ernæringssituation, lægeindberetninger, nogle få generelle, men afgrænsede undersøgelser i samtiden, spredte erindringer, som indtræder som cases, kogebøger samt import- og produktionstal for udvalgte varer. Det virker som om Hyltoft har vendt hver en sten i dette omfattende materiale og har udnyttet det til det yderste for at nå frem til en meget overbevisende samlet beskrivelse af udviklingen i madvaner og de kulturelle forestillinger, der knyttede sig til dem.

Lad det være sagt uden omsvøb: Ole Hyltofts bog kæler ikke ligefrem for det narrative, som ellers er kommet i vælten. Men hvis man tygger sig igennem de mange detaljer, bliver man beriget af et væld af overraskende oplysninger, der i den grad kan fungere som spejl for vor tid. I de afsnit, der behandler landbrugskulturen får man næsten grødsma i munden af at læse om de forskellige grødtyper, man dengang serverede morgen, middag og aften. Og hvis man har hang til den moderne trend med at søge tilbage til rødderne, så er der medtaget flere opskrifter til fri afbenyttelse. Har man appetit på at hoppe

med på den hypermoderne grødtrend, kan man prøve byggryns-vandgrød, rugmelsgrød ... eller hvad med bolle-mælk eller det trods alt velkendte øllebrød?

Hvis man vil være gennemført, kan man tage sig en tør humpel rugbrød til mellemmad, måske med sirup på, og skylle den ned med en dram eller to. I 1880 var det årlige forbrug af brændevin 18 liter pr. person, men da brændevin var en maskulin markør, bør brændevinsforbruget fordeles på voksne mænd over 20 år, og det giver 67 liter eller mere end en liter pr. uge pr. voksen mand. Men det var også dengang, man først lige var ved at ændre synet på brændevin fra en nødvendighedsartikel med næringsværdi til et skadeligt nydelsesmiddel. Perioden var fuld af nye produkter og retter, der blev introduceret og spredte sig i kølvandet på industrialiseringens teknologiske og sociale ændringer. Det var i denne periode det velkendte kaffebord opstod, og nydelsen af tobak greb om sig, først med pipe, så med cigarer og til sidst med cigaretter. Det bayerske øl overhalede hvidtøllet, rødgrøden, det højt belagte smørrebrød, frikadellen, farsretterne og kagebordet blev almindelige. Den, der sværger til madkulturen som noget grundlæggende dansk, må erkende, at danskheden sådan defineret er en meget ny opfindelse. Frikadellens fremkomst skyldtes således patentering og spredning af kødhakkemaskinen så sent som i 1880'erne. I takt med introduktionen af komfuret og kokekachelovnen blev køkkenet og husets rum grundlæggende forandret, og vores moderne inddeling i køkken, spisestue, dagligstue og soveværelse opstod. I landbrugssamfundet havde man en 4-5 måltider om dagen, hvor man spiste varm mad midt på dagen, og i slutningen af perioden havde urbaniseringen ændret dette til vores 3-måltidsordning med middag sidst på dagen.

Detaljerne er overvældende og skal ikke remses op her. Det mentalitetsmæssige indgår løbende i forbindelse med behandlingen af de enkelte emner. Der er mange kostelige citater, som i den grad kaster et kort glimt ind i tidens mentalitet. Et eksempel er den gamle fisker fra Holmsland Klit, der i 1870 udtalte, at *"det ikke gik an at spytte på gulvet inde hos præstefruen"*. Det var dengang man kæmpede for at indføre spyttbakker, så de skrående mænd ikke leverede deres sorte spyt direkte på gulvet. Et andet eksempel kaster et skarpt lys på den tids kønsforskel i forbruget. I Musséns *"God tone i alle livsforhold"* (1883) hedder det: *"God tone kræver imidlertid, at man ikke røger i damers nærværelse, medmindre man har fået tilladelse dertil"*. Denne normative tilkendegivelse viser vel, at der har været tølper, som ikke har opført sig passende i damers nærværelse, men normen afspejler givetvis borgerskabets syn på forskellen mellem mænd og kvinder. Som brændevin var også tobak maskuline markører. Kostelige er beskrivelserne af, hvordan man i borgerskabet søgte at inddæmme enhver form for spontanitet, dels i visitinstitutionens indviklede regelsæt, dels i middagsselskabets organisering og normen om, at ingen måtte komme først til et selskab eller gå som den sidste. En af den tids helt store kulturelle og sociale skillelinjer var forskellen på by og land.

Lægernes kommentarer til forholdene på landet er et kapitel for sig. Der var holdningen til den lange ammetid, som en del kvinder på landet praktiserede, samt omgangspatningen, og så var der maden. En læge giver følgende vurdering af maden på landet: *"Husmoderen ... stagnerer på et antikveret standpunkt med hensyn til madlavning. Traditionen ... er hendes eneste kokebog ... Det er vanskeligt at bringe reformer ind på dette område ... den bondske mistænksomhed mod alle og alt, som ligger uden for bondeverdenen ... Det er et panser, som først gennembrydes, når almuens og bondestandens oplysning kommer til at stå på et ganske andet trin, end den nu står."*

I afsnittet om ernæring og sundhed gennemgås væksten i legemshøjde og levetid, og der opregnes mange forhold, der kan have været årsag til dette: bedre ernæring, øget indsats fra sundhedsmyndighederne, forbedret vandforsyning og kloakering, forbedring af boliger samt ændring i lægevidenskaben. Den gamle antikke lægevidenskab med rødder tilbage til Hippokrates havde stadig stærkt fat i lægestanden i begyndelsen af perioden. I slutningen var man gået over til den moderne naturvidenskabelige betragtningsmåde, hvor mennesket blev til et væsen, der kunne gøres til genstand for statistisk behandling.

Alt i alt en lidt tung bog med et væld af interessante detaljer. Hvis man har lyst til at se den velkendte historie om modernitetens indtog i Danmark fra et spisebords synsvinkel, så kan *Mad, drikke og tobak 1835-80* absolut anbefales.

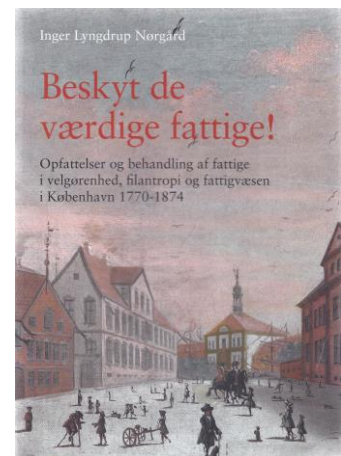
Sten Jacobsen

De værdige fattige

INGER LYNDROP NØRGAARD: *"Beskyt de værdige fattige."* Syddansk Universitetsforlag 2017. 299 sider. 239 kr.

Bogen, der er en omskrevet og forkortet version af en ph.d afhandling, beskriver synet på og behandlingen af fattige i perioden 1770-1874. Fattigvæsenet beskrives fra oplysningstiden i slutningen af 1700 tallet til det moderne gennembrud i slutningen af 1800 tallet.

Bogen er delt op i fire hovedafsnit 1770-1799, 1800-1849 og 1850-1874. Beskrivelsen er særdeles grundig og oplysende med mange konkrete og detaljerede fakta. Forfatteren fokuserer på typerne af hjælp og de institutioner, der var. Hun belyser den dynamik, der ligger i forholdet mellem den private velgørenhed og den offentlige og udviklingen mellem disse to. Det vises, hvordan professionaliseringen især slår igennem op gennem det 19. århundrede. Det er interessant at følge den dynamiske diskussion og konkurrence mellem den offentlige støtte og den filantropiske velgørende. Denne konkurrence kan ses gennem konkrete tal: i København disponerede den offentlige støtte over 1million kroner i 1886 (5,5 millioner i 1908) og den private velgørenhed over 2,6 millioner (4,5 millioner 1908). Vi skal således helt op i det 20. århundrede, før fattighjælp for alvor bliver et næsten rent offentligt anliggende. *"Forsorgssystemet var i perioden 1850-1900 reelt toledet i København"*. s.243.

De fattige opdeles i to grupper: de "værdige" fattige og de "uværdige". Spørgsmålet om, hvorvidt begge grupper skal modtage hjælp, danner en rød tråd i bogen. Værdighedsdiskussionen knytter sig til den ovennævnte diskussion om det offentlige over for den private støtte. Forfatterens intention er også at finde de historiske forudsætninger for den moderne velfærdsstat ved at se på elementer i fattigvæsenet og ikke mindst den offentlige diskussion om samme. Når man læser om datidens diskussion om værdige modtagere af fattighjælp, kan man ikke undlade at trække en lidt dristig parallel til den aktuelle diskussion om kontanthjælpsloft, tiggeri, "fattig Carina" mv. Det ville

næppe være forventeligt, at ph.d. afhandlingen skulle trække disse paralleller og ville vel også være forskningsmæssigt forkert. Men den type paralleller ville gøre bogen mere spændende.

For den almindeligt historisk interesserede læser, og her medtænker jeg gymnasielæreren i historie, virker værket for specialiseret. Med al respekt for den videnskabelige grundighed - alene noteapparatet fylder over 60 sider- må man sige, at det er for overvældende. På omslaget understreges, at afhandlingen er forkortet og omskrevet. Jeg har før anmeldt denne type lettere omskrevne afhandlinger, og de har en svaghed. Hvis formålet er at vise, hvordan et godt grundigt videnskabelig værk ser ud på tryk, og at danne grundlag for videre forskning, har en sådan egentlig bogudgivelse sin berettigelse. Men er ambitionen og formålet at nå ud til en bare lidt bredere læserskare, så skal der en langt mere omfattende redaktion og omskrivning til.

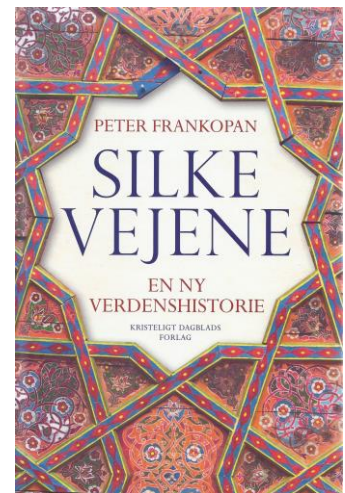
Johannes Lebech

Mellem øst og vest

Peter Frankopan: *Silkevejene. En ny verdenshistorie. Oversat fra Silk Roads. A New History of the World af Lone Østerlind*. Kristeligt Dagblads Forlag 2017 (engelsk 2015), illustreret i farver og 756 sider, 350 kroner

Professor Peter Frankopan (f.19171) fra Oxford University har skrevet et nyt og spændende bud på en verdenshistorie. I denne bog ses verden ikke ud fra et europæisk eller asiatick perspektiv, men tværtimod med fokus på de områder som forbinder det eurasiaticke kontinent.

Kronologisk dækker bogen hele tiden fra Antikken til i dag og giver derfor muligheden for at trække tråde og se perspektiver i specielt et diakront perspektiv.

Bogens 25 kapitler handler alle om forskellige veje. Således kan man i kapitel 4 følge forudsætningerne for den islamiske ekspansion, i kapitel 6 læse om vikingernes betydning for pelshandlen og i kapitel 19 læse om Centralasiens betydning for Anden Verdenskrig, hvor Hitler beslutning om at starte krigen mod Sovjetunionen ses i et "silkevejsperspektiv" med et fokus på kampen om korn og olie. Til sidst følger et efterskrift, hvor Frankopan diskuterer mulighederne for silkevejens genopståen.

Bogen vil være for lang for de fleste gymnasieelever, men de bør ikke snydes for at læse uddrag af et kapitel eller to, som viser hvordan historie kan skrives ud fra et centralasiatisk perspektiv. Dermed kan de møde en historieskrivning og en vinkling som de bøger de ellers møder ikke tilbyder.

Bogen anbefales på det varmeste til privat brug og til skolens bibliotek.

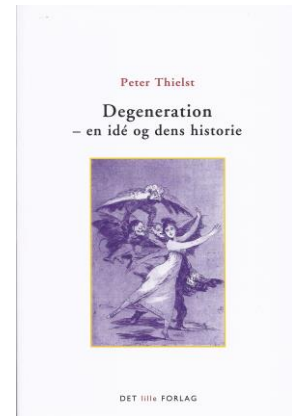
Rasmus Østergaard

Degeneration – jamen hvad er det?

PETER THIELST: *"Degeneration – en idé og dens historie"*. Det lille Forlag 2016. 280 sider. 300 kr.

I den første Stauning-regering i 1924 nedsatte socialminister Steincke en "kommission angaaende sociale Foranstaltninger overfor for degenerativt bestemte Personer." Degeneration?

Filosoffen Peter Thielst har sat sig for at undersøge begrebet og starter med at placere det mellem Lamarcks "Zoologiske filosofi" fra 1809 og Darwins "Arternes Oprindelse" fra 1859: I 1857 udgav nemlig lægen B. A. Morel en afhandling om menneskeslægtens degeneration – altså dette, at menneskeheden er i fare for et gradvist forfald bl.a. som følge af det moderne industri og storbyliv. Morel indfører begrebet, men Thielst påviser, at det i højere grad er journalisten Max Nordau, der udbreder tanken.

Tanken fik også betydning i Danmark og Thielst ser på tre danske eksempler, Frederik Lange, der i 1883 blev dr.med. på en afhandling om arvelighed ved sindssygdomme og degenerationstilstande, Alexander Friedenreich, der i 1901 udgiver en "kortfattet, speciel Psykiatri", der tager udgangspunkt i Morels lære, og endelig August Wimmer, der fortsatte traditionen med klar tilslutning til degenerationslæren og arvelighedssynspunktet.

De næste kapitler ser på Kriminologi – forbrydernes mange ansigter – på Sexologi – et nyt fag i psykiatriens grænseland og på Sport og sundhed – til kamp mod forfaldet.

Det for en historielærer nok mest relevante afsnit er kap.6 – Om Eugenik – til folkets pleje og genopretning. Hvis man som undertegnede underviser i historie på biologi- eller biotek-studieretninger har dette emne i hvert fald været meget brugt både i SRP'er og i AT-projekter og vil uden tvivl også fortsat blive brugt i tværfaglige projekter.

Thielst starter kapitlet med at påvise sammenhængen: "Eugenik er – direkte knyttet til forfaldsfænomenet (degeneration), som et logisk og nødvendigt greb til at standse det og overvinde det." Og hurtigt opstår en skelnen mellem de muligheder, man har, nemlig positiv og negativ eugenik. Men den negative, begrænsende eugenik "havde i begyndelsen ikke mange tangenter at spille på."

Da AT-emnet i 2010 var "Videnskabelige gennembrud og teknologiske landvindinger 1851-1914" kunne dette afsnit have været til stor hjælp – det forklares fint, hvordan der i 1905 både oprettes et professorat i "National Eugenik" i London og et "Gesellschaft für Rassenhygiejne" i Tyskland – og Thielst citerer Alfred Ploetz, der står bag oprettelsen i Tyskland, for kommentarer til dette med "race", der ligger meget langt væk fra nazismens senere brug af ordet. Nazismen står jo dels for en såkaldt biologisk racelære og dels for et helt anderledes menneskesyn, der gav helt nye "muligheder" for negativ eugenik.

Herefter følger en grundig gennemgang af Steincke og loven om sterilisation – man kunne i dette afsnit have nævnt, at der også på Københavns Universitet – i 1938 – oprettes et *Institut for Human Arvebiologi og Eugenik*.

Apropos AT slutter bogen med en perspektivering til litteraturen og billedkunsten – flere forfatteren er jo i slutningen af 1800-tallet inde på dette med forestillingen om et fremadskridende forfald.

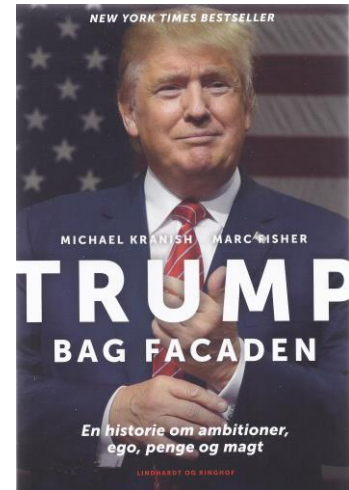
Det bliver spændende at se, hvad de nye former for tværfaglighed vil bringe – ved et samarbejde med biologi, bioteknologi og dansk vil man i hvert fald i denne bog kunne hente flere idéer.

Otto Rühl

Byggematadoren, der blev realitystjerne, der blev præsident

MICHAEL KRANISH OG MARC FISHER: "Trump bag facaden". Lindhardt og Ringhof 2017. 496 sider. 300 kr.

De to forfattere arbejder begge for Washington Post, Marc Fisher som seniorredaktør og Michael Kranish som politisk reporter. Hovedparten af arbejdet med bogen er foregået i løbet af sommeren 2016, hvor Trump blev nomineret som republikanernes præsidentkandidat. Efter præsidentvalget blev der tilføjet et lille ekstra kapitel. Det er sædvanlig praksis på Washington Post at udarbejde biografier om USA's præsidentkandidater, som en slags service til bladets læsere, og der blev afsat betydelige ressourcer til formålet.

Forskningsmæssigt, indholdsmæssigt og stilmæssigt er bogen journalistisk, dvs. som en noget forstørret avisartikel, om end med voldsomt meget større grundighed og faktatjek end normalt. Materialet er dels de allerede eksisterende Trump-biografier, dels offentligt arkivmateriale (fra f.eks. retssager), dels avisartikler og dels rigtig mange interviews. Den fremstår veldokumenteret, med 411 henvisninger (nummereret efter sider, ikke steder i teksten). Der er mange citater, men en del af kilderne har dog forlangt at forblive anonyme. Bogens disposition er kronologisk, med kun få, "interessevekkende" spring i tid.

Efter lidt familiehistorie er der et længere afsnit om Trump som byggematador. Det mest interessante er egentlig at der ikke er noget særlig interessant. Trump ser ud til at have været en byggematador af den sædvanlige slags, som vi også kender fra Danmark og sikkert fra mange andre lande. Store projekter, nogle mere vellykkede end andre, de fleste ret risikable. I opgangstider går det godt, i nedgangstider ikke. Trump havde imidlertid det held at skylde så mange penge væk at bankerne ikke ville lade ham gå konkurs.

Bogen næste hovedafsnit er mere interessant. En producent af reality-tv fik den ide at lave en udsendelsesrække der skulle foregå i den amerikanske forretningsverden, og han valgte Trump som hovedpersonen, der skulle vurdere og fyre deltagerne efter tur. "The Apprentice" blev en solid succes der kørte over sæson efter sæson og for alvor slog Trumps navn fast i amerikanernes bevidsthed, så fast at Trump kunne udleje sit navn til andres forskellige projekter.

De sidste afsnit handler om hvordan Trump opnåede den politiske magt. Det er en periode af hans liv der er ret velkendt for de fleste danskere, men man kan da genopfriske en række episoder. Det der imponerer både forfatterne og formodentlig også læserne, er Trumps evne til at slippe godt fra udtalelser og

handlinger der ville have fældet de fleste andre politikere – en evne der kun er få givet, såsom Ronald Reagan og Anders Fogh Rasmussen. Forfatterne understreger også Trumps evne til at kommunikere via de sociale medier hen over hovedet på de traditionelle massemedier.

Efter at have læst bogen ved man hvordan det lykkedes Trump at blive præsident, men kun delvis hvorfor. Der påpeges væsentlige forklaringsfaktorer som reality-berømmelsen og den suveræne beherskelse af de sociale medier, og der skitseres faktorer der har at gøre med det amerikanske vælgerkorps og med valgsystemet. Men de sidste to komplekser er man nødt til at undersøge nærmere. Med andre ord, hvis det seneste amerikanske præsidentvalg indgår i pensum eller i en elevopgave, er bogen stærkt anbefalelsesværdig, men selvfølgelig langt fra tilstrækkelig.

Axel Moos

Fyrsten i moderne oversættelse

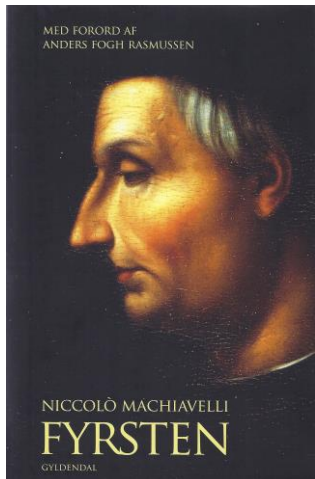
NICCOLÓ MACHIAVELLI: *Fyrsten. På dansk ved Ole Jorn. Med forord af Anders Fogh Rasmussen*, Gyldendal 2016, 226 sider, 200 kr.

Der findes allerede mange versioner til gymnasiebrug af den bog som den florentinske embedsmand, politiker og filosof Niccoló Machiavelli (1469-1527) skrev i årene 1513-1514 til Giuliano de Medici (1479-1516) som regerede Firenze i årene 1512-1516.

Bogen er på mange måder en lærebog for fyrster og kulminerer i kapitel 26 med en *opfordring til at tage Italien til sig og befri hende fra barbarerne*, hvor Macchiavelli hentyder til de hyppige kampe mellem tyskere, spaniere og franskmænd i perioden 1494-1559 om magten over Støvlelandet.

Med denne oversættelse følger imidlertid forskelligt udstyr der kan gøre den nyttig til undervisning i gymnasiebrug. Således kan man læse Anders Fogh Rasmussens forord som et godt eksempel på historiebrug. En anden vinkel kan være at bruge kapitel 4 om Aleksander den Store eller de mange eksempler fra antikken som fremstillinger eller som eksempler på historiebrug. En tredje mulighed er at læse udvalgte passager som eksempler på Renæssancens fascination af og brug af antikken. Her vil særligt Ole Jorns introduktion samt tilhørende kronologi være et godt udgangspunkt for en diskussion om, hvad der kendetegner en god oversættelse og hvordan man kan forstå et værk som fyrsten med udgangspunkt i bogens samtid.

Bogen anbefales hermed til privat brug eller til skolens bibliotek.

Rasmus Østergaard

HELT? IKKE MIG!

MARK OWEN (OG KEVIN MAURER): ”*Navy Seal. Hvad jeg har lært af et liv i krig*”. People’s Press 2015. 305 sider, 240 kr.

I 2011 blev Osama bin Laden som bekendt likvideret. Operationen blev udført i den pakistanske militærby Abbottabad af amerikanske elitetropper fra Navy Seals og af de selv samme tropper, der er verdenskendt som *the silent professionals*. Men efter mordet på Osama bin Laden har flere af de deltagende soldater fra operationen været knap så stille. De har udgivet bøger og udtalt sig i medierne, hvilket har ført til flere sager i USA. Æn af de mest solgte bøger, og godkendt af det amerikanske forsvarsministerium, var bogen *En svær dag* fra 2011, der handlede om aktionen mod og drabet på Osama bin Laden. Bogen var skrevet af én af Navy Seals teamledere (under pseudonym), Mark Owen, i samarbejde med forfatteren Kevin Maurer.

No Hero

I 2014 trådte Mark Owen ud af Navy Seals, og han har nu udgivet endnu en bog. Denne gang om hans oplevelser i Navy Seal og ikke mindst hans bestræbelser på ikke blive kaldt en ”helt”. For i Navy Seal er det *teamet*, kammeratskabet og pligten for landet, ikke individet, der er vigtigt, ifølge Mark Owen. Det er da også uforklarligt, hvordan den danske titel på bogen i oversættelse kan blive til *Navy Seal. Hvad jeg har lært i krig*, når den engelske titel er noget mere præcis: *No Hero. The Evolution of Navy Seal*.

Kammerater i krig

Vidste man ikke inden læsningen, hvor hårdt og umenneskeligt, det er at være soldat i ét af verdens bedste korps, så får man syn for sagen fra Mark Owens øjenvidnebeskrivelser af operationer i Afghanistan i 40 minusgrader, drabelige nærkampe med Taliban og de mange Navy Seal-kammerater der igennem tiden har måtte ladet livet i både Irak og Afghanistan. Man vidste nok, at amerikansk patriotisme og soldaterjargon, ville fylde meget i en bog, der er skrevet af én, der har levet sit liv for at komme ind i Navy Seal, og én der i Navy Seal hele tiden længtes efter at komme i ilden mod *the bad guys*. Men til gengæld er det overraskende, at kammeraterne og de nære venner virker som de altoverskyggende sande værdier. Ikke engang den amerikanske befolkning, Owens naboer, kan forstå hvad jeg laver, siger han på et tidspunkt. Fra en dansk sommerhave med tid til refleksion, kan det være ufattelig svært at se, hvordan Mark Owen helt kan lade være med at overveje konsekvenserne af at dræbe Talibankrigere, terrorister og andre, der kommer ind i sigtekornet. Og dog – ét sted skriver han, at amerikanernes drab på Taliban-krigere minder om spillet, hvor man slår med en kølle på muldvarper, der dog hele tiden dukker op nye steder.

Dommen

Navy Seal. Hvad jeg har lært af et liv i krig er på en måde en rigtig drengerøvsbog. Elsker man militæret, vil man elske bogen for sine fyldige personlige beskrivelser af drabelige operationer. Hader man militæret, er mange af aversionerne om de patriotiske, amerikanske professionelle soldater til fulde til stede i bogen. Vælger man derimod at læse bogen som en repræsentativ amerikansk øjenvidneskildring af Navy Seal, dets brug i amerikansk krigsførelse og ikke mindst hvilke typer mennesker, der søger ind og kommer gennem

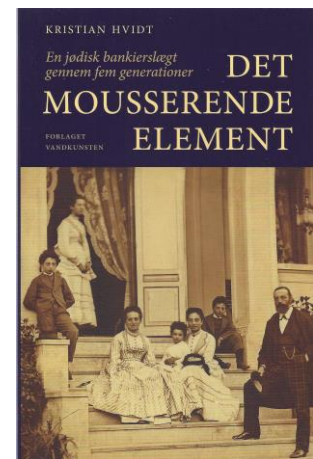
nåleøjlet til ét af det ypperste og hårdeste militære systemer i verden, så er det en ganske fin bog. Og selv den hårdeste militære hund, kan åbenbart få nok af militæret. Mark Owen stoppede før tid i Navy Seal inden han fik adgang til den vigtige pension.

Brian Dupont Larsen

Vekselerere og bankierer

KRISTIAN HVIDT: *"Det mousserende element. En jødisk bankierslægt gennem fem generationer"*. Forlaget Vandkunsten 2016. 233 sider, illustreret, 289 kr.

Kristian Hvidt, i mange år folketingets bibliotekar og arkivar, har som bekendt skrevet en række gode bøger. I dette værk fortæller han om fem generationer af vekselererslægten Henriques, som han langt ude er i familie med. Først fortæller han kort om jødernes vandringer i Europa, men tyngden i bogen ligger hos de to første generationer af familien Henriques i Danmark. Først Ruben Henriques, der grundlagde firmaet og drev det i mange år til sin død 1846. Dernæst Martin Henriques, der overtog efter sin far. Her ligger vægten på selskabs- og kulturlivet, idet folk som Bournonville, H.C. Andersen og Edvard Grieg havde deres gang i hjemmet. 1900-tallet behandles meget kortfattet indtil firmaets ophør 1987.

Dele af bogen kan virke som privat slægtshistorie og københavnsk lokalhistorie. Men kapitlerne om Ruben Henriques fortæller om de økonomiske forhold i første halvdel af 1800-tallet i kongens København. Og afsnittene om Martin Henriques giver indblik i kulturhistorien i anden del af 1800-tallet. De fine illustrationer giver bidrag til begge dele.

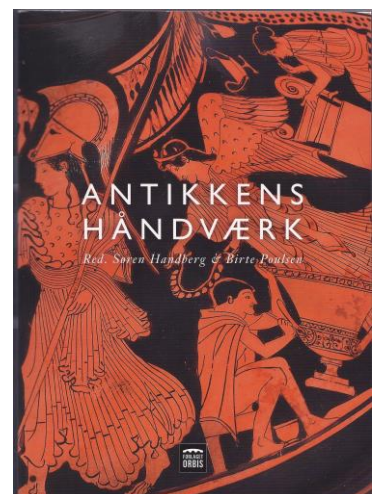
Titlen stammer fra et citat af Bismarck: "Den moderne jøde er det mousserende element i borgerlighedens træge masse". Bogen er meget velskrevet så den er en fornøjelse at læse. Der er kælet for detaljerne både fra forfatterens og fra forlagets side.

Jørgen Krøigård

Antikkens håndværk

SØREN HANDBERG OG BIRTHE POULSEN (Red.): *"Antikkens håndværk"*. Forlaget Orbis 2016. 304 sider, rigt illustreret i farver, 250 kr.

Gennem 11 kapitler, en introduktion, et indeks og en minibiografi over de antikke forfattere, præsenteres læseren for antikkens håndværk. Bogen er skrevet af en lang række fremtrædende forskere, der kender deres metier. Når man ser på bogen samlet, så er den et opgør med den gamle opfattelse, at de antikke samfund var statiske, og alt udvikling var blokeret pga. slaveriet. Bogen afdækker fremragende, hvordan antikken var en periode med innovation og dermed udvikling.

Den sidste samlede skildring af antikkens håndværk på dansk er Drachmanns *Antikkens Teknik* fra 1963. Det er derfor tiltrængt med en udgivelse der forholder sig til 60 års forskning. Vor viden om antikken har ændret sig, og det kan ses i denne nye udgivelse. Bogen er, i sin opbygning, i sit indhold, meget forskellig fra Drachmanns bog fra 1963. Den er opbygget i en række kapitler, der kan læses selvstændigt. Kapitlerne dækker emner som: Det græske tempel af Poul Pedersen, Fra Iergrube til krukke. Pottemagertraditionen i det antikke Grækenland af Søren Handberg, Athens sølvminer i Laurion af Signe Isager, Byggematerialer og teknisk fremskridt i Rom skrevet af Jacob Isager, Vitrum – fra sand til glas, af Birthe Poulsen. Uden mad og drikke... Romerske landbrugsredskaber af Jesper Carlsen, Masseproduktion af John Lund, Romersk skibsbygning af Tønnes Bekker-Nielsen, Opmåling af den antikke verden af Niels Bargfeldt, Den romerske plumbarius af Jørgen Martin Hansen og endelig Vævning og tekstiler i den græsk-romerske oldtid af Marie-Louise med Bech Nosch som forfatter.

De enkelte kapitler er velvalgte, det er relevante temaer. De danner en flot mosaik, som giver en god beskrivelse af antikkens håndværk og dets udvikling. I den forbindelse er Jesper Carlsens bidrag om romersk landbrug yderst vigtig. Her tages fat i den gamle myte, at slaveriet hindrede en innovation. Vandmøllerne er et godt eksempel på, at den gamle tese ikke holder. Gennem de nyeste arkæologiske landvindinger slår Jesper Carlsen fast, at vandmøllerne blev opfundet i 3. eller 2. århundrede før Kristus og fik sit store gennembrud i 2. århundrede efter Kristus. De romerske vandmøller, havde betydning for den romerske produktion.

Der er også grund til, at fremhæve Jacob Isagers meget spændende kapitel om *Byggemateriale og teknisk fremskridt i Rom*. Det er et godt og klart kapitel. Det er en fabelagtig indføring i romersk byggeri. Bidraget indeholder nogle – lad os kalde det indskud med en baggrundsfarve – der er et om byggematerialer, et om mørtel. Det er de mere nørdede ting, f.eks. forskellen mellem kalkmørtel, Pozzolanamørtel og hydraulisk kalkmørtel, nogle læsere vil syntes, at det er for meget, de kan blot lade være med at læse det, og fortsætte med hovedteksten. Men gør man det, så snyder man sig selv.

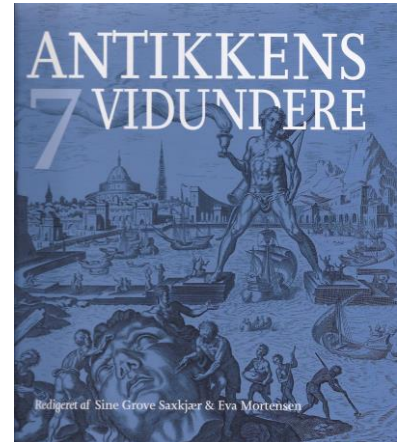
Bogen som helhed er forsynet med gode illustrative tegninger, flotte og relevante farvefotos. Fotografierne er medtaget som en vigtig udvidelse af teksten. Der er en fin og god formidlingsmæssig balance mellem tekst og billeder.

Bogen *Antikkens Håndværk* vil være et værdifuldt bidrag til forberedelse af undervisning. Bogen er så velskrevet og kapitlerne er så vel strukturerede, at elever kan få glæde og nytte af denne bog til f.eks. opgave skrivning. Men bogen er også en glimrende opslagsbog og inspirationskilde til den professionelle antikhistoriker. Det er en god bog, som bestemt kan anbefales. Det er en jule eller fødselsgave alle med interesse for historie eller teknik vil glæde sig over.

Torben Svendrup ph.d.

Samlet overblik over de syv vidundere

"Antikkens 7 Vidundere", redigeret af EVA MORTENSEN OG SINE GROVE SAXKJÆR. Med bidrag af Niels Bargfeldt, Tine Bagh, Bo Dahl Hermansen, John Lund, Eva Mortensen, Poul Pedersen, Sine Grove Saxkjær og Kristine Thomsen. Århus Universitetsforlag, 2017. 264 sider, 300 kr. - E-bog 199 kr.

Der er en aura af mystik omkring antikkens syv vidundere. Kun Keops pyramiden ved vi nogenlunde, hvordan har set ud, mens Babylons hængende haver, fyrtårnet i Alexandria, kolossen på Rhodos, Mausolus Mausoleum, Artemistemplet i Ephesos samt Zeus statuen i Olympia er tabt for eftertiden. Det er egentlig kun, fordi de syv artefakter optræder på en liste fra sen-antikken, at vi ser dem i en sammenhæng. Reelt har de, hverken hvad angår tid eller kulturelt ophav noget som helst med hinanden at gøre. Listen over de 7 er rent skrivebordsarbejde. Ingen har nogen sinde set alle 7 vidundere med deres egne øjne. Så hvorfor egentlig interessere sig for dem i den sammenhæng?

Formålet med nærværende bogudgivelse er "at formidle den antikke baggrund såvel som den nyeste arkæologiske og historiske forskning, der vedrører hvert enkelt af den antikke verdens syv arkitektoniske vidundere". Lever bogen så op til de formål? "Jo", inden for de rammer, som bogen har, må man sige, at der er kommet en både hyggelig og informationsrig udgivelse ud af projektet. Hvert vidunder har sin egen forfatter, og det har selvfølgelig betydning for, hvordan behandlingen af de enkelte artefakter gribes an. Generelt belyses vidunderne sådan, at de historiske kilder og de arkæologiske undersøgelser gennemgås for derved at sammenstykke en tilnærmelsesvis beskrivelse af det specifikke vidunders udseende. Der er ikke sparet på illustrationer. De er i øvrigt en væsentlig årsag til, at bogen er let tilgængelig og ret hurtig at læse. Når det drejer sig om de kultiske artefakter (pyramiden, templet og statuerne), ved vi desværre meget lidt om, hvordan de indgik i de religiøse ritualer, og forfatterne vover sig ikke ud i mere spekulative overvejelser end det, som er videnskabeligt acceptabelt. Der gøres i forhold til hvert af vidunderne et forsøg på at påpege, hvilken arv de hver især har efterladt til eftertiden. Det er altid godt at få pointeret vores vestlige kulturs store gæld til antikken.

Man må betragte fænomenet "de syv vidundere" som en konstruktion, der må forklares ud fra sin egen historiske kontekst, mener S. G. Saxkjær og E. Mortensen. Gregor fra Nazianz (4. årh. e.Kr) skrev den tidligst kendte liste over de 7 vidundere. Man mener dog at kunne føre bevis for, at forestillingen om de syv er langt ældre. Forestillingen om absolutte og enestående artefakter, der overgår alt andet, ser S. G. Saxkjær og E. Mortensen som et udtryk for "Hellenismen", her forstået i sin kulturelle periode fra -330 til +330. Det var altså en konsekvens af Alexander den stores erobringer i -300'erne af lande, der lå uden for den græske kulturkreds. Hellenismen åbnede et nyt syn på og udsyn til verden. Den hellenistiske borger var en "borger i verden", hvor hans aner havde været borgere i "Polis".

Jordskælv og brand er den væsentligste årsag til vidunderernes ødelæggelser. Men mennesker kan ikke frikendes for, at vi i dag ikke har større viden om vidunderne. Man bliver ærgerlig over magthaveres mangel på respekt og forståelse for forfædrenes præstationer og kulturelle manifestationer. Det er vel kun dumhed forstået som lige dele mangel på viden og indsigt samt arrogance, der ligger bag Johanniternes

ødelæggelser af, hvad der var tilbage af Mausoleet i Halikarnassos og Patriarken Johannes Chrysostemos plyndring af Artemistemplet i Ephesos.

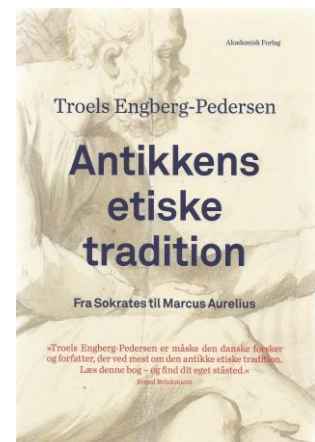
De enkelte kapitler vurderer arven efter det vidunder, der er kapitlets genstand. Det kan sikkert godt bruges af nogle lærere i undervisningen til at påvise brugen af historiske referencer i samtiden. Uddrag af bogen kan også bruges som eksempel på, hvordan man kan afgrænse den arkæologiske metode fra den historiske metode, og hvordan disse to faglige arbejdsformer kan supplere hinanden. Der er derfor grund til at bede skolens bibliotekar om at indkøbe et eksemplar af bogen.

Jørgen Lassen

Antikkens etik

TROELS ENGBERG-PEDERSEN: *"Antikkens etiske tradition. Fra Sokrates til Marcus Aurelius"*. 300 sider, 300 kr.

Troels Engberg-Pedersen (T) værk er på et niveau, så man skal spænde sikkerhedsbæltet endog meget hårdt. Læsekredsen vil nok blive meget begrænset. Historielærerne i gymnasiet får nok ikke tid – desværre. Umiddelbart vil den ramme forskere og universitetsstuderende i oldtidskundskab, filosofi og idéhistorie. Den er på et meget højt niveau, og bogen kan formodentlig ikke bruges i undervisningen og nok ikke til opgaveskrivning, men måske til interesserede klassiske historikere. Som gammel og tidligere historiker/latin – og oldtidskundskabsunderviser kunne jeg have savnet dette værk til understøttelse i min tidligere undervisning.

Bogen er bygget op med et indledende afsnit med indføring og tese. Efterfølgende seks kapitler: Lykken, Goderne, Dyd, Retfærdighed, Venskab, Marcus Aurelius og afslutningsvis perspektivering. Litteraturliste, citatregister og sag - og personregister.

Indledningsvis refererer T. til Brinkmanns bog "Ståsteder" og Brinkmann bruger i sine bøger referencer til T. Når Brinkmann på omslaget nævner, at T. måske er den danske forsker, der ved mest om dette emne, vil jeg nu også fremhæve andre: Ivar Gjørup, Christian Gorm Tortzen og Mogens Herman Hansen. T.s tese ligger i titlen: Der er en linje fra Sokrates, Platon, Aristoteles, Epikur og stoicismen i behandlingen og dialogen om de store etiske emner. Kluge forskere har sagt, at vi står på ryggen af kæmper, og det er imponerende, at antikkens tænkere rejste alle de spørgsmål, som vi i dag stadig roder med. Hvem er jeg? Hvad skal jeg? Hvorfor er jeg hér? Hvad er det gode liv? Alle retninger i antikken deler trods forskelle en vision om det moralsk gode og indsigtsfulde vise menneske, som også er det lykkeligste. Hvordan er et godt menneske? Der er således ifølge T. i antikken tale om en hel livsform.

T. vil bidrage til gentænkning af dydsetik. Dyd har hér intet med seksualmoral at gøre, men det er meget svært at oversætte det græske begreb: Arete og det romerske: Virtus. For Sokrates er dyd indsigt, og for stoikerne er dyd viden, for den vise gør alting rigtigt. Denne begrebsdefinition fylder i ordbøgerne halve sider, og begrebet er næsten uoversætteligt til ét ord på dansk. Men undersøger læseren dette begreb, siger det næsten alt om antikkens filosofiske tænkning. Koger man det ned til en boullionterning kunne

man sige, at vi taler om det ypperste i et menneske og i alle ting. T. redegør tydeligt og klart for sine udvælgelseskriterier og metode, så læseren selv kan kigge ham i kortene.

I hvert enkelt afsnit er der en meget grundig og spændende analyse af Sokrates', Platons, Aristoteles', sofisternes og Epikurs argumentation, som det ikke er muligt at gengive i en anmeldelse, for det ville føre alt for vidt. Alt er underbygget af fyldige kildeuddrag, og alle afsnit opsummeres i overskuelige resumeer. Lykken, Goderne, Dyd, Retfærdighed og Venskab er kernebegreber i antikkens diskussion, og T. påviser forskelle og ligheder i den antikke tradition, men argumenterer overbevisende for, at der er en rød linje og tradition. Sokrates er grundlaget, og Platon, Aristoteles, sofisterne og Epikur endevender begreber og definitioner på baggrund af ham.

T. fremfører som en meget vigtig pointe, at vi taler om mænd. Historikere er fuldstændig klar over, at kvindernes placering i antikken var i oikos (husholdningen), så al diskussion og disput var mellem mænd, om mænd og for mænd. En engelsk forsker er en gang kommet med en meget skarp bemærkning: "Athen was the boys' club!" Hvad angår kapitlerne om antikkens diskussioner om retfærdighed og venskab kunne man i dag anbefale vore dages politikere at læse T. s værk. Men det orker de nok ikke!

Kejser Marcus Aurelius får sit eget kapitel, fordi T. vil se, på hvilken måde antikkens tradition satte sig spor ca. 500 år efter - oven i købet hos en magthaver i et af historiens største imperier. Og T. konstaterer igen overbevisende med fyldige uddrag af Marcus Aurelius skrifter, at traditionen bliver vedligeholdt. Marcus Aurelius er fundamentalt stoiker, men giver Sokrates sin kredit. Marcus Aurelius' værk er dagbogsoptegnelser skrevet for ham selv og til ham selv, og det er spændende at se kejserens etiske overvejelser i dagbogsuddragene. I dag ville man måske kunne have præsident Macron i tankerne, hvis der skulle drages en parallel.

I perspektiveringsafsnittet fastslår T., at Sokrates grundlagde den antikke etiske tradition med "det undersøgte liv". Du må undersøge, hvilke værdier der styrer – og skal styre – dit eget liv. T. perspektiverer til kristendommen, som har overtaget centrale dele af den antikke tradition. I kristendommen spiller frelse en central rolle, som ligger uden for det jordiske, men for at opnå frelse ligger den etiske tradition til grund. Kant og Bentham inddrages til belysning af lykkebegrebet. Afslutningsvis den engelske filosof Bernhard Williams og den danske Svend Brinkmann, som ifølge T. forvalter den antikke arv i sine ståsteder, der går op i mod nutidens subjektivisme.

Læs den selv og Brinkmanns bøger og bliv meget klogere. Anmelderen har altid været optaget af, at der var fantastisk kloge og nørdede hoveder for ca. 2000 år siden. For atter at citere en engelsk professor: "Der har formodentlig aldrig i verdenshistorien på et så lille sted (Athen) i så få år været så mange kloge hoveder". Gid de unge i dag vidste, at sådan er vores historie, for man kan have en formodning om, at Sokrates, Platon, Aristoteles etc. i dag ville have været hackere???! Vi står på ryggen af kæmper!

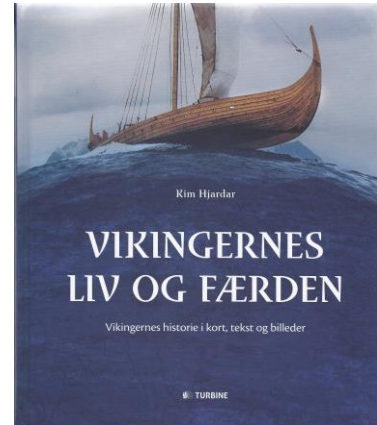
Christian Bo Bojesen

Vikinger

KIM HJARDER: ”*Vikingerne Liv og Færden*”. Turbine Forlag, 2017. 157 sider, 250 kr.

Nordmanden Kim Hjarde, som i 2014 udgav *Vikinger i Krig* med Vegard Vike, har med bogen *Vikingerne liv og færden* skrevet endnu en velformidlet, billedrig og let læselig bog.

Bogen glimrer ved sine 56 kort over bl.a. vikingernes rejser, borge, byer, bosættelser, slag, gravskikke, ledingsbaser eller magtcentre – you name it! Herudover er bogen rigt udstyret med omkring 90 billeder og illustrationer, som giver læseren et hurtigt og solidt overblik over det enkelte kapitels tema. Hjarders måde at illustrere på gør, at et stort komplekst vidensfelt hurtigt koges ned til det helt essentielle. Eksempelsvis illustrationen af vikingernes skibe (s 84-85), hvor tid er angivet lodret og skibstyper vandret, men oveni hatten er skibene velillustrerede sågar med målestoksforhold. Et andet eksempel er tidslinjen over vikingetiden fra 750-1140 (s14-15), som er inddelt i landene i nord, syd, øst og vest plus de forskellige kunstneriske stilarter, som vikingerne havde. Alt sammen spækket med let tilgængelige årstal på centrale begivenheder i de forskellige geografiske verdenshjørner.

Titlen *Vikingerne liv og færden* ligger skræmmende godt op af bogens opbygning. De første cirka 80 sider handler netop om vikingernes ’Liv’; sproget, samfundsstrukturen, religionen, hygiejnen med videre, mens de 60 sider i bogens anden del er om blandt andet vikingernes ’færden’ i bl.a. Amerika, Færøerne, Grønland, England og Rusland. Uagtet du læser om vikingerne ude eller hjemme, holder Hjarde læseren fanget gennem illustrationerne, et befriende letlæseligt uprætentiøst sprog og de for kapitlet relevante små kildeuddrag i grå bokse hid og did.

Det er vanskeligt at finde nogen voldsom stor anke mod Hjarders *Vikingerne liv og færden*. I småtingsafdelingen – og her er det afdelingen knappenålshoveder – er klostret Børglum på kortet over Nordens Kristning (s 58) placeret ved Dronninglund fremfor Løkken og på et ellers meget interessant kort over Nordens gudedyrkelse af vanerne, aserne og Kristus (s 52) mangler farveangivelse af, hvad der blev dyrket, hvor.

Vikingerne liv og færden får (fratrullet to knappenålshoveder) de varmeste anbefalinger herfra og er mere end oplagt til historielæreren, der skal orientere sig i perioden inden et undervisningsforløb. Bogen kan også bruges af eleverne om end den ikke er tænkt som lærebog, hvorfor læreren i så fald selv skal supplere med kildeøvelser.

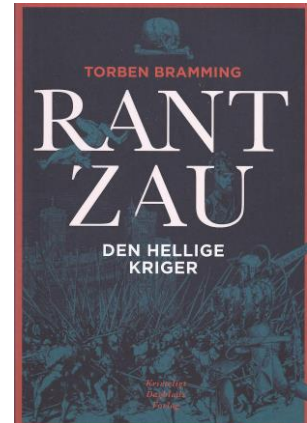
Lasse T. Jensen

Rantzau

TORBEN BRAMMING: *"Rantzau. Den hellige kriger"*. Kristeligt Dagblads Forlag 2016, 290 sider. 300 kr.

Forfatteren er præst ved Ribe Domkirke og teolog med speciale i kirkehistorie. Dette præger naturligt nok hans indfaldsvinkel, hvilket især ses i efterskriften. Men allerede i undertitlen "Den hellige kriger" får vi et vink om den.

Der er naturligvis tale om Johan Rantzau (1492-1565), Christian 3.s feltherre i Grevens Fejde. Forfatteren er blevet sporet ind på Rantzau, både fordi sidstnævnte efter Reformationen var en handlekraftig lensmand på Riberhus, og fordi han havde sin gang i Tårnborg, forfatterens nuværende bolig.

Det er en velskrevet og spændende bog.

Forfatterens formål er i den første biografi over Johan Rantzau siden 1569 *"at tegne et portræt af en af de mest afgørende personer i nyere Danmarkshistorie"* (s. 8). Han er i fortsættelse heraf heller ikke bleg for at betegne Rantzau som *"den danske reformations maskinmester"* (s. 13). Det er store ord!

Der er i følge forfatteren ingen *"nære kilder"* til Rantzaus liv i form af intime breve, dagbøger eller lignende, og han lægger da heller ikke skjul på, at kilderne i det hele taget er *"sparsomme"*, hvorfor han selv har *"fyldt de mange huller i kilderne efter bedste evne"* (s. 8).

Det tør siges, og det er et gennemgående problem i bogen.

Typisk anføres det (s. 57): *"Vi får således en summarisk beretning fra hans søn Henrik om rejser og gøremål. Resten må vi gætte os til"*. Det gør forfatteren så. Det kan derfor i bogen undertiden være lidt uklart, hvor han bringer fakta, og hvor han selv har *"fyldt de mange huller"*.

I tråd hermed gør forfatteren sig også (s. 14-16) visse kontrafaktiske overvejelser, som han dog indrømmer aldrig ville kunne efterprøves.

Forfatteren har sin store viden fra en del bøger om samtiden, f. eks om landsknægte, og så forestiller han sig herudfra, hvordan Rantzaus hverdag i en landsknægtelejr kunne være forløbet. Og om Rantzaus pilgrimsfærd hedder det således (s. 66), at *"sådan kunne de første dage i Jerusalem før optagelsesritualet være forløbet, når man studerer kilderne"*.

På hjemrejsen fra pilgrimsfærden via Rom aner forfatteren ikke, hvor i Norditalien Rantzau vitterligt har været, så i stedet forestiller han sig (s. 72-73), hvor Rantzau *kunne* have været, og hvad han *kunne* have set. Rantzaus diplomatiske mission til Paris i 1518-19 kender vi heller ikke indholdet af, men *"lad os da blive i gætterierne"* (s. 75). Og så udfyldes ellers *"de mange huller i kilderne"*. Forfatterens metode er altså gennemgående at slutte fra det generelle til det specielle.

Johan Rantzau tjener således et langt stykke hen ad vejen mere som forfatterens afsæt for en bredere karakteristik af samtiden end som en egentlig biografi over hovedpersonen.

Overvejelserne over samtiden rammer dog ikke altid lige i plet.

Opdagelsesrejserne forklares f. eks (s. 63-64) ved religiøs overbevisning: Henrik Søfareren skulle således *"have fået den ide at udbrede kristendommen til Afrika. Derfor besluttede han at organisere opdagelsesrejser."* Og om Columbus hedder det, at *"hans iver grænsende til mani efter at rejse ud [skal] snarere tilskrives hans religiøsitet end opdagelseslyst, nysgerrighed og geni"*. Det forekommer dog anmelderen at være et alt for snævert perspektiv at anlægge på motiverne til opdagelserne.

I en omtale af skolesystemet, som det fremtræder i Kirkeordinansen af 1537, anføres det i en lidt uklar kontekst (s. 232), at *"den almindelige mand kunne nå de højeste embeder og træde ind i kongens kreds og landets styrelse"*. Nej, det kunne han ikke i tiden efter Reformationen.

Efter sammenbruddet af Christian 2.s borgervenlige regimente i 1523 satte adelen – og endda kun dens øverste lag – sig især efter 1536 tungt på de højeste poster som rigseembedsmænd, rigsråder, lensmænd og administratorer, mens borgerskabet, der var blandt grevefejdens tabere, de næste 124 år blev sat helt uden for politisk indflydelse. Bønderne regnede man i den forbindelse slet ikke med.

Forfatteren synes her at sammenblende situationen efter 1536 med den, der opstod efter 1660, hvor folk som f. eks vinhandlersønnen Peder Schumacher netop fik mulighed for at stige helt til tops som rigskansler, og hvor borgerskabet ses at holde et massivt indtog i administrationen.

I tråd hermed indeholder bogen også nogle faktuelle fejl.

Lad være, at Rendsborg placeres ved Elben (s. 244) og ikke ved Eideren; lad være, at kong Abel falder mod ditmarskerne i 1250 (s. 36) og ikke i 1252; og lad være, at grev Christoffer af Oldenburg er Christian 2.s fætter (s. 192) og ikke hans grandfætter – det er kun detaljer. Men alvorligere er det imidlertid med påstanden (s. 29) om hertug Adolf 8. af Slesvigs efterslægt: I en ellers udmærket redegørelse for Slesvig- og Holstens komplicerede forhold hedder det, at *"da hertug Adolf døde i 1459, stod Hertugdømmerne nemlig til at blive splittet imellem hans sønner"*.

Problemet her er bare, at Adolf døde barnløs!

Herved gik arven som efterhånden eneregerende landsherre over både Slesvig og Holsten videre til nevøen, grev Christian af Oldenburg. Han var allerede i 1448 på samme Adolfs anbefaling blevet valgt til konge af Danmark, da hertugen selv afslog at efterfølge den ligeledes barnløse Christoffer 3. af Bayern på den danske trone. Uden onkel Adolfs barnløshed havde vi næppe haft Det oldenborgske Monarki, som det kom til at se ud frem til 1814/64.

Opsplitningen af Slesvig og Holsten under flere regerende hertuger begyndte – som det også anføres af forfatteren – først i 1490, da Hertugdømmerne deltes ud i strimler imellem kong Hans og broderen, den senere Frederik 1. Strimlerne af både Slesvig og Holsten skyldtes, at de to landsdele efter ældre aftaler ikke måtte skilles fra hinanden.

Endelig er kortet over Nord- og Centraleuropa (s. 10) meningsløst. Det er en blanding af et samtidigt kort med faktuelle fejl og et moderne kort med nutidige grænser. Ansvar herfor ligger højst sandsynligt hos forlaget.

Bogen er som sagt velskrevet og forfatterens fortjeneste er, at han, omend på et spinkelt kildemateriale, forsøger at give et mere nuanceret billede af den rå bondeslagter, der f. eks også viste glimrende politiske- samt diplomatiske evner. Men i en gymnasiesammenhæng er bogen dog næppe anvendelig.

Leif Calundan Larsen

Epidemier

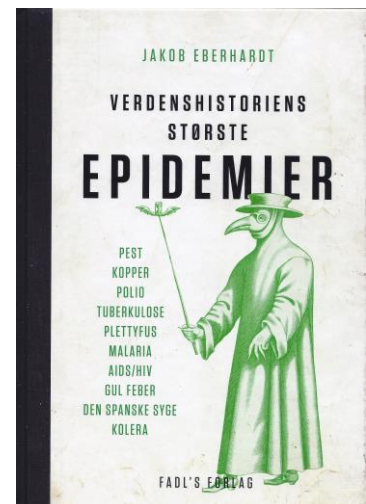
JAKOB EBERHARDT: *"Verdenshistoriens største epidemier"*. FADL's forlag 2016. 264 sider, 300 kr.

Jakob Eberhardt behandler i sin bog ti af de største sygdomme, som har været af katastrofal karakter rundt i verden. Efter en kort indledning med begrebsdefinition følger et afsnit for hver af sygdommene pest, kopper, plettyfus, kolera, tuberkulose, gul feber, den spanske syge, polio, malaria og AIDS. Udover den generelle fremstilling rummer hvert afsnit tekstbokse om sygdommens biologiske/medicinske karakter, smitteveje, behandlingsmuligheder og samfundsmæssige konsekvenser af epidemiernes hærgen.

Bogen er skrevet i et flydende og letlæst sprog. Man fornemmer, at Eberhardt udover at være cand.mag. i historie og dansk også har en journalistisk baggrund, hvor specielt det journalistiske krav om "identifikation" er tænkt med ind i teksten. Illustrationerne er velvalgte og trykt i en god kvalitet. Bogen er forsynet med en omfattende litteraturliste omfattende både bøger, artikler og internetsider.

Som det fremgår af bogens titel handler den om verdenshistoriens største epidemier, og det betyder indlysende nok, at et dansk aspekt ikke fylder så meget. Dog kan det undre, at Karl-Erik Frandsens bog "The Last Plague in the Baltic Region 1709-1713" fra 2010 slet ikke indgår som baggrundsstof i afsnittet om pesten. Derimod er der stof om sygdomsforløbet i Danmark i afsnittene om den spanske syge, polio og malaria. Specielt afsnittet om polio bringer meget stof om polio-epidemien i Danmark i 1952-53. Afsnittet om malaria kommer ind på forekomsten af malaria på Lolland i slutningen af 1800-tallet.

Bogen er ikke skrevet som en lærebog, men vil alligevel sagtens kunne bruges i forbindelse med undervisningen. Kapitlerne er skrevet, så de kan læses uafhængigt af hinanden, og sprogligt set kan de sagtens læses af elever i ungdomsuddannelserne. Det betyder, at bogen kan anvendes ikke bare til flerfaglige forløb mellem fx. historie og biologi, men også til mindre opgaver og til SRP, og til det kan den varmt anbefales.

Bente Thomsen

Dansk Medicinhistorisk Årbog 2016

Dansk Medicinhistorisk Årbog 2016 er et dejlig nørdet værk, der indeholder artikler om medicinshistorie. Den er udgivet af Dansk Medicinshistorisk Selskab og Stenoselskabet - Medicinshistorisk Selskab for Fyn og Jylland.

Vinklen i artiklerne er ofte internalistisk, med vægt på pionerers bidrag til udviklingen af behandlingsformer. I denne årbog gælder det artiklerne: "Pionerer bag kinabarken som malariamiddel" og "Stetoskopet - 200 års Jubilæum".

Nogle af de decideret biografiske artikler har givet mig nye vinkler på emner, jeg troede, jeg vidste noget om: Det gælder "John Browns medicinske system og dets introduktion i Danmark omkring 1800", der kan styrke vores kildelæsning af sundhedskilder i perioden. Browns idé var, at sygdomme skyldtes for meget eller for lidt stimulans. "Den moderne psykiatris fødsel. Hans Jacob Schou og Dianalund Nervesanatorium" giver blandt andet indblik i, at der var en religiøs dimension hos grundlæggerne af den nye psykiatri.

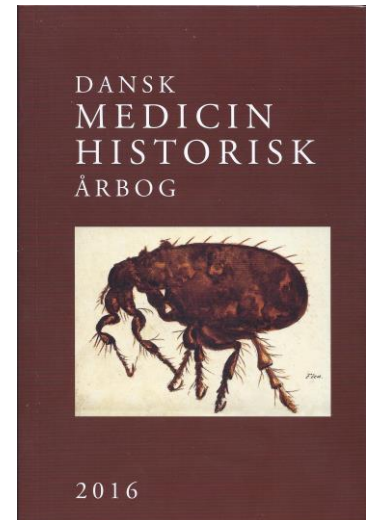
To af årbogens artikler fortjener særlig opmærksomhed som baggrundsstof for historielæreren i undervisningen, nemlig Hans Trier: "Sundhedsvæsenet og den københavnske fattigreform 1799" og Henrik Skov Kristensen: "De medicinske forhold i Frøslev- og Fårhuslejren".

Trier indleder sin artikel med to kilder: Et læserbrev i Politivennen fra en værtshusholder, Rasmus Pedersen, der er utilfreds med det lægelige tilsyn med sin syge datter, (9.3.1805) og lægens forsvar i avisens referat (16.3.1805). På smukkeste vis fortolker Trier kilderne og viser, hvordan de kan bruges til at vise ubemidlede københavneres forventninger til det præhospitale system i byen. Derefter gennemgår Trier sundhedssystemet efter 1799 reformen, dets baggrund i oplysningstiden og Hamburgs fattiglovgivning, og forsøger på at indkredse virkningen af indsatsen. Afslutningsvis inddrager Trier Foucault og to sociologer, Marshall og Goffmann, for at perspektivere sin undersøgelse og diskuterer samtidens modtagelse og i hvor høj grad, hjælpen var stigmatiserende.

Henrik Skov Kristensen sammenligner diakront Frøslevlejren (1944-45) for danske modstandsfolk og Fårhuslejren (1945-49) for internerede, de fleste for tysk tjeneste. Han sammenligner fangernes mulighed for lægehjælp, tandlægehjælp, og alle de praktiske forhold, der medvirkede til fangernes sundhedstilstand. Fysisk er det samme lejr, navnet blev ændret efter krav fra modstandsbevægelsen, der også drev lejren fra befrielsen og frem til august 1945. Fra august 1945 overgik lejren til det danske fængselsvæsen.

Frøslevlejren og den tidlige Fårhuslejr var organiserede som de tyske koncentrationslejre med et omfattende fangeselvstyre. Den altafgørende forskel i forhold til de egentlige koncentrationslejre var, at der var tilstrækkeligt mad, og derfor ingen kamp for overlevelse.

Frøslevlejrens fanger var positivt overraskede i forhold til forventningerne. Det værste var, at 200 blev sendt videre til tyske koncentrationslejre. Den tidlige Fårhuslejrs fungerede som Frøslevlejren, nu med aktive fra Frøslevlejrens fangeselvstyre som ledelse.

Henrik Skov Kristensen går særligt i dybden med Frøslevlejren. Han belyser både sygdomme, sygdomsbekæmpelsen og samarbejdet med sundhedsområdet uden for lejren, f.eks. om fremskaffelse af vacciner. Overbelægning kombineret med "Scheisserei" epidemier belastede lejren voldsomt. Alvorligt syge og smittebærende kz-lejrfanger, der kom hjem med de hvide busser var en anden stor udfordring.

Forfatteren konkluderer, at forholdene i Frøslevlejren var fantastiske sammenlignet synkront med de tyske koncentrationslejre. Sammenligner man derimod den efterfølgende Fårhuslejr synkront med relevante systemer, bliver sammenligningsgrundlaget det almindelige fængselsvæsen, og i den sammenligning blev forholdene først o.k. omkring 1947, hvor lejren ikke længere var overbelagt.

Konklusionen må være, at Dansk Medicinhistorisk Årbog er værd at læse, hvis man som underviser vil uddybe sin viden indenfor sygdoms-, sundheds- og medicinhistorie.

Anne Melillo

Folkevandringer

JEANETTE VARBERG: *"Mennesket har altid vandret. Folkevandringer og vendepunkter i historien"*. Gyldendal 2017. 142 sider. 100 kr.

Arkæologen og museumsinspektøren Jeanette Varberg har i Gyldendals serie "Til tiden", der består af korte og lettilgængelige fremstillinger af komplekse emner, skrevet denne koncentrerede skildring af de mest markante folkevandringer gennem tiden. Varberg er en sikker fortæller, der gennem en kombination af først og fremmest palæontologi, arkæologi og naturvidenskabelige metoder og i mindre grad historiske kilder fører læseren gennem menneskets mest markante vandring med udgangspunkt i det europæiske kontinent. Bogen dækker således hele 70.000 års historie på knap 150 sider og må naturligvis begrænse sig til udvalgte nedslag i historien, fra agerbrugsrevolutionen over folkevandringstiden efter Romerrigetets fald til udvandringen til Amerika. Bogens sidste kapitel opridses ganske kort nutidens folkevandringer, herunder den seneste migrationskrise, som givetvis er anledningen til udgivelsen.

Varberg er først og fremmest arkæolog, og skildringen af folkevandringerne i det 20. og 21. århundrede er måske af den årsag meget overfladisk, selvom der jo her er nok at tage fat på set med en historikers øjne. Men da bogens målgruppe hverken er historikere eller undervisere, kan man sagtens leve med, at dens perspektiv er et andet og bredere.

Det er Big History ultralight, og det er bestemt en tilgang, der har sin berettigelse, og som måske kan vække interessen for at beskæftige sig med emnet på en mere dybdegående måde.

Jeppe Bæk Meier

Opgør med venstrefløjen

ROSANNA FARBØL: *"Koldkrigere, medløbere og røde lejesvende. Kampen om historien"*. Gads forlag 2017.

Rosanna Farbøl har skrevet en rasende interessant bog om den kolde krig og opgøret med "de røde lejesvende", som folk på venstrefløjen i Danmark. Bogen er en sammenskrivning af Farbøl's ph.d. afhandling og dette præger også bogen. Bogen er opbygget af 3 tilgange til forståelsen af den kolde krig:

- Protestfortællingen
- Konsensusfortællingen
- Kampen om historien – der analyseres som et historisk-politisk opgør

Bogen er skrevet i et meget komprimeret sprog med talrige henvisninger til de daværende aktører. For læseren kræver dette et godt kendskab til perioden. Eksemplerne der behandles er NATO, FN, krigene i Jugoslavien, Irak, Afghanistan, fodnote politikken, terror og den hjemlige politiske andedam.

Dertil behandles de forskellige koldkrigs redegørelser (Thule, spørgsmålet om A-våben på dansk jord, DUPI redegørelsen), PET Kommissionen om registrering af den danske venstrefløj, DIIS redegørelsen om den kolde krig og redegørelsen fra Center for Koldkrigsforskning. Alt dette sættes ind i lyset af "en historiepolitisk kulturkamp" (dvs. en sammenblanding af historie og politik). S. 119:

"Mens politikerne i 1990erne overvejende havde hævdet, at historie ikke kunne bruges som et pejlemærke, gjorde statsminister Anders Fogh Rasmussen eksplicit brug af historie i sin udenrigspolitik. Anden verdenskrig, besættelsestiden og samarbejdspolitikken på den ene side og den kolde krig og fodnotepolitikken på den anden side var de centrale erindringssteder i Fogh Rasmussens historie-politiske brug af danmarkshistorien".

En af bogens pointer er i øvrigt at da Fogh Rasmussen afgik som statsminister forstummede debatten om den kolde krig helt og holdent.

Det ses at bogen i den grad lægger op til en diskussion af brug og misbrug af historien. S. 213 ff. ses en oversigt over "Historie, erindring og historiekultur", hvor der gøres rede for begreber mv. Dette kapitel kunne i uddrag bruges i undervisningen.

Bogen er forsynes med et omfattende noteapparat og litteraturliste samt mange særdeles relevante citater til belysning af forf. resultater og kan således siges at være veldokumenteret.

Bogen egner sig ikke i sin helhed til brug i historie undervisningen. Dertil kræves en forhåndsviden om perioden, som jeg ikke mener at eleverne har. Desuden er sproget meget komprimeret – men den kan sagtens bruges i uddrag og i nogen grad til SRP opgaver.

Bogen anbefales derfor varmt til kolleger og til skolens bibliotek.

Peder Wiben

Nazisten og psykiateren

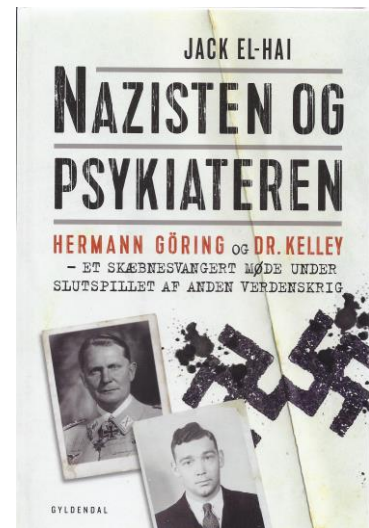
JACK EL-HAI: *"Nazisten og psykiateren. Hermann Göring og dr. Kelley – et skæbnesvangert møde under slutspillet af Anden Verdenskrig"*. Gyldendal 2017. 304 sider, illustreret. Vejledende pris 300 kr.

Den amerikanske journalist Jack El-Hai (f. 1958) udgav i 2013 en populærvideenskabelig bog om Douglas M. Kelley (1912-1958), der var den amerikanske hærs chefpsykiater ved Nürnberg-processen, og den underholdende og letlæste fremstilling foreligger nu i en dansk oversættelse ved Ole Steen Hansen.

Processen mod de nazistiske ledere blev som bekendt indledt i november 1945. Kelley havde til opgave at afgøre, om de fængslede topnazister var i stand til at retsforfølges, men øjnede desuden muligheden for at undersøge, om de nazistiske ledere led af en fælles mental forstyrrelse. Eksisterede der ligefrem en "nazistisk personlighed", der kunne forklare deres handlinger? Kelley anvendte blandt andet de såkaldte rorschachtests, et standardiseret sæt af ti kort med blækklatter i symmetrisk-abstrakte mønstre, der efter sigende skulle give indsigt i psykiatriske patienters tilstand. Rorschachtesten blev foretaget på fangerne i deres celler, og selv om fangerne fortolkede kortene på vidt forskellig vis, måtte Kelley på baggrund heraf konkludere, at kun Robert Ley, lederen af den Tyske Arbejdsfront, viste tegn på sindssyge. Ley begik imidlertid selvmord inden retssagens begyndelse, mens resten af de højtstående nazister blev stillet til regnskab for deres forbrydelser. Atten af de tiltalte blev kendt skyldige, mens tre blev frifundet. Syv af de dømte, blandt andre Hess, Dönitz og Speer, fik lange fængselsdomme, mens resten blev dødsdømt. Heriblandt var den højst rangerede af nazisterne, Hermann Göring, der dog undgik henrettelsen ved at sluge cyankalium.

Den selvsikre og karismatiske Hermann Göring er den anden hovedperson i bogen. Kelley opfattede på mange måder den farverige nazist som en særlig udfordring, fordi han i modsætning til flere af de øvrige topnazister fremstod som en veltalende og intelligent personlighed. El-Hai beskriver detaljeret Kelleys arbejde med Göring, herunder hans forsøg på at identificere en mental brist hos topnazisten. Hvis Göring viste sig at være psykisk syg, kunne det nemlig være et tegn på, at nazismen var en sygdom, der kunne inficere mennesker overalt. Men Göring var ikke psykisk syg ifølge de tests, som Kelley foretog. De nazistiske ledere var faktisk alle, med undtagelse af Ley, mænd, hvis personligheder faldt inden fornormalområdet. Den nazistiske personlighed var med andre ord en myte.

Psykiateren Kelleys konklusion stod i modsætning til psykologen Gustave M. Gilbert, der mente, at nazisterne var psykopater. Gilbert udgav i 1947 bogen *Nuremberg Diary*, få uger efter Kelleys bog *22 Cells in Nuremberg*, og her blev de tyske ledere skildret som psykisk syge med en farlig og særlig type personlighed. Gilberts holdning kom i lang tid til at præge opfattelsen af nazisterne, mens senere forskning er mere tilbøjelig til at give Kelley ret. Derfor er det også helt på sin plads, at Jack El-Hai har hentet psykiateren Kelley frem fra glemmebogen og skildret hans arbejde med at kortlægge nazisternes personligheder. Beskrivelsen af Kelleys arbejde som kriminolog efter Nürnberg-processens afslutning frem til det dramatiske selvmord nytårsdag 1958, i øvrigt også med cyankalium, er måske mindre interessant, men da

bogen først og fremmest er en biografi, kan man ikke klandre forfatteren for at bruge en del plads (bogens sidste tredjedel) på denne del af psykiaterens liv.

Mest interessant er skildringen af det videnskabelige arbejde i forbindelse med Nürnberg-processen, herunder uenighederne mellem Kelley og Gilbert. Nürnberg-processens forløb er skildret mere dybdegående i for eksempel Thomas Darnstädt's *Nürnberg: Menschheitsverbrechen vor Gericht 1945* (2015), mens den psykologiske vinkel på nazismen er mere videnskabeligt klarlagt i for eksempel Daniel Pick's *The Pursuit of the Nazi Mind* (2012), men El-Hais bog er alligevel et interessant bidrag til diskussionen om, hvorvidt nazisterne var psykopater eller grundlæggende helt almindelige mennesker.

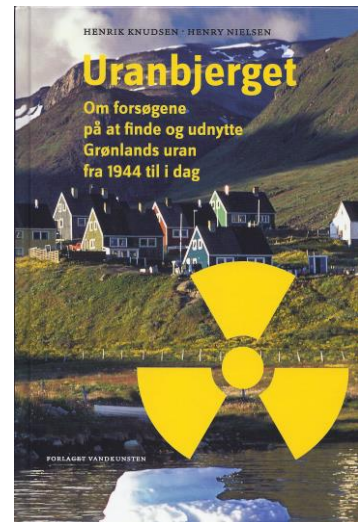
Jeppe Bæk Meier

Uranbjerget

HENRIK KNUDSEN & HENRY NIELSEN: *"Uranbjerget – Om forsøgene på at finde og udnytte Grønlands uran fra 1944 til i dag"*. Forlaget Vandkunsten 2016. 270 sider. 350 kr.

Titlen 'Uranbjerget' klinger dramatisk og næsten mystisk, for hvad er dette Uranbjerg? Titlen anslår dermed, at bogen søger at udforske et nærmest uopdaget område af historiens landkort.

Bogen er skrevet af de to historikere Henrik Knudsen, seniorforsker og arkivar ved Rigsarkivet, samt Henry Nielsen, lektor emeritus ved Center for Videnskabsstudier på Århus Universitet, og den udspringer af et større forskningsprojekt om den geofysiske udforskning af Grønland under Den Kolde Krig. Her er altså tale om et formidlingsværk, der forsøger at præsentere den bredere offentlighed for et grundigt og dybdeborende arbejde og mulige nye aspekter af koldkrigshistorien. På denne vis er der tale om et interessant dyk i den nyere historie, som samtidig fjører yderligere brikker til vores billede af Den Kolde Krig.

Betegnelsen 'Uranbjerget' henviser til Kvanefjeldet, Kuannersuit, som ligger ved Nasaq i det sydvestlige Grønland. Efter udviklingen af atombomben gik jagten ind på at finde flere forekomster af uran, et metal som fysikere og geologer ellers tidligere havde rubriceret som relativt værdiløst. Da Anden Verdenskrig var ovre, rettede man fra dansk side blikket mod Grønland i en søgen efter de nu eftertragtellesværdige uranforekomster. På en række ekspeditioner op gennem 1950'erne og 60'erne undersøgte man Kvanefjeldet og fandt hér, blandt også forekomster af zink og sjældne jordarter, uran til udvinding. 'Uranbjergets' primære fokus er derfor på Kvanefjeldet, dets uran forekomster og dets betydning for grønlandsk-dansk historie og for Den Kolde Krig.

Bogen er inddelt i 3 kapitler og følger på kronologisk vis den historiske udvikling fra 1944 til 1953, fra 1953 til 1970 og fra 1970 til 1989, hvorefter en epilog runder perioden fra 1989 til 2016. Undervejs berøres også de meget betændte diskussioner om den fremtidige udnyttelse af den grønlandske undergrund. Det kan

nemlig vise sig at 'Uranbjerget' "... potentielt kan blive en af verdens største uranminer" (s. 10), hvis altså den grønlandske befolkning accepterer minedrift af det stærkt radioaktive stof, som uran er. Selvom fokuspunktet er et enkelt bjerg på Grønland, er uran-problematikken af international betydning. Bogen er derfor en uranhistorie med verdenspolitiske perspektiver.

Udover selve koldkrigsaspektet kommer bogen i berøring med mange aspekter: Niels Bohr (s. 39 og frem), 'nuklearitet' (s. 214), international politik, militær- og søværnshistorie, videnskabs- og ekspeditions historie, Risøs grundlæggelse og udvikling (s. 107 og frem), atomkraftens udvikling og betydning. Også diverse kampagnebevægelser imod atomkraft omtales, lige såvel som Grønlands nyere historie, øens modernisering (jf s. 178), råstof-diskussionernes betydning for den sociale og kulturelle identitet og de fortsatte indenrigspolitiske diskussioner på Grønland berøres på nuanceret og saglig vis. Undervejs inddrages og citeres en række forskellige kilder og bogen indeholder desuden et noteapparat. De berørte aspekter samt kilderne viser, at vi alle uundgåeligt støder på udstrakte og vanskelige dilemmaer, når vi taler uran og atomkraft.

Det andet hovedfokuspunkt i 'Uranbjerget – Om forsøgene på at finde og udnytte Grønlands uran fra 1944 til i dag' er myten om nultolerance, der blev virkelig. Nultolerance-politikken henviser til en officiel og ofte omtalt grønlandsk holdning om, at man fra 1988 og frem var imod enhver udnyttelse af uranforekomster på Grønland. Her viser bogens forfattere et besynderligt faktum; at ingen kilder beviser, at man nogensinde reelt har vedtaget en nul-tolerance og altså total afvisning overfor udnyttelse af uran i den grønlandske undergrund, men reelt har ageret i grønlandsk politik, journalistik og blandt befolkningen som om, at en sådan nultolerance var vedtaget ved lov. Noget tyder på, at der i den grønlandske nultolerance overfor uranudvinding snarere har været tale om en holdningsdiskurs end om jura, politik og strategi. Konsekvensen har været, at man tidligere har afvist at lade nogen selskaber (eller stater) udvinde uran på Grønland. Det vil føre for vidt her at redegøre for alle aspekter i denne problematik, men det skal blot nævnes at forfatterne her gør et eksemplarisk kildekritisk arbejde (se evt. bogen s. 14, 228-237, s. 254-255).

Balance og lidt malurt

Der er dog en række mindre vellykkede elementer ved bogen.

Eksempelvis når forfatterne i forordet proklamerer, at selvom det bagvedliggende forskningsprojekt primært omhandlede Den Kolde Krig, blev deres eget fokus "I stigende grad rettet mod de nyeste kapitler i historien", hvorefter den nyere tids historie (dvs. fra 1989 og frem) er henvist til en epilog. I det hele taget synes bogen sært uafbalanceret. Eksempelvis når årene 1953-58 alene levnes 60 sider, og når en bog, hvis tematik omhandler uran og Den Kolde Krig, ikke nævner Tjernobyli-ulykken og dens betydning for synet på atomkraft. Hertil skal lægges, at når bogen på interessant og saglig vis kommer ind på så mange aspekter ved periodens verdenshistorie, som omtalt ovenfor, så bliver nogle af disse berørt for overfladisk (f.eks. når protesterne mod atomkraft i 1970'erne omtales). Her skal man have et meget lille kendskab til 1900-tallets historie for at lære nyt.

Også den lidt dramatiske titel sammen med sætninger som denne: "En råstofjagt var skudt i gang, der i det første årti efter krigen [Anden Verdenskrig red.] fandt sted i dybeste hemmelighed bag et røgslør og vildledning og fortællinger så tykt, at vi først nu 70 år senere kan løfte sløret for, hvad der skete" (s. 18)" anslår en tone, som vel burde afsløre en skandale der i form og indhold kunne danne en parallel til Poul

Brinks afsløring af Thulesagen (se tidligere anmeldelse af denne i Noter). Denne tone bliver aldrig rigtig realiseret i en dramatisk endsige medrivende melodi.

Så: Selvom problematikkerne i bogen er relevante og verdenshistoriske, synes det ene bjergs betydning temmelig minimal i lyset af hele Den Kolde Krig. Det er denne trods alt temmelig lille betydning, som, omend vi i "Uranbjerget" har en solid bog, alt i alt gjorde at den forekom undertegnede, som en temmelig tør omgang.

Undervisning

Idet 'Uranbjerget' både indeholder kilder, og inddrager aspekter der kan være af relevans for fysikfaget, er bogen oplagt i fællesfaglig sammenhæng. Ikke til undervisningen, men til den elev der ønsker at skrive en større opgave om emnet uran, atomkraft, Kold Krig og Danmark-Grønland. Bogen passer ikke umiddelbart til selve undervisningen på ungdomsuddannelserne, idet dens opbygning og længde ikke kan indgå i den undervisningsform, man skal praktisere i STX og på HF med relativt korte, afgrænsede forløb.

Som tidligere gjort i anmeldelser for Noter, vil jeg i stedet anbefale, at man benytter en af Martins Breums bøger eller udvælger dele af Gros fremragende værk (som dog er af ældre dato) **Henning Bro: Grønland – kilder til en dansk kolonihistorie**. Det Grønlandske Selskab. KBH 1993.

I foråret 2016 nedsatte Nordisk Råd en gruppe af undervisere fra hele rigsfællesskabet med henblik på udfærdigelsen af undervisningsmateriale om Grønland og på baggrund af "Rigsfællesskabets historie" (en række DR1 TV-udsendelser af Martin Breum og Jakob Gottschau). Materialet samt TV-udsendelserne er gratis tilgængelige på Emu'en (<https://goo.gl/T3S32C>). Ønsker man en grundbog om grønlandske forhold, som også kan følges i et 1 ½ til 3 måneders undervisningsforløb kan man eventuelt benytte Gudbjerg-Hansen, Lavtsen og Larsen "**Flere sider af KS – Grønland**", Lindhardt og Ringhof. KBH 2017 (bogen kan også benyttes i STX). Eller man kan benytte Frydenlunds "**Det moderne Grønland**" af Rasmus Augustesen og Krister Hansen.

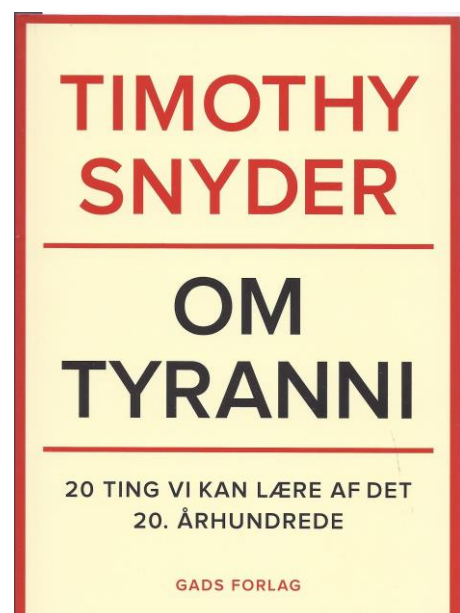
Thomas P. Larsen

Kan vi lære af det 20. århundredes tyranni?

TIMOTHY SNYDER: "Om tyranni. 20 ting vi kan lære af det 20. århundrede". Oversat fra engelsk af Uffe Gardel. Gads Forlag 2017. 127 sider, 130 kr.

Den amerikanske Yale-historieprofessor Timothy Snyder (f. 1969) mener i hvert fald, at der kan drages en lære af historien: "Historien gentager ikke sig selv, men man kan godt tage ved lære af den", siger han, og deri har han jo uden tvivl ret.

Bogens anti-tyranniske pointer er – foruden at have en mere alment advarende karakter – aktuelt betragtet primært rettet imod hans eget lands præsident Trump, men har også brod imod Putin i Rusland og andre europæiske regimer og autoritære tendenser.

Skriftet synes at bære et vist præg af at være affattet hurtigt, og det er da også skrevet efter og under indtryk af det nylige valg af Donald Trump til præsident; men ikke desto mindre indeholder det ofte ganske tankevækkende samtidsdiagnoser på basis af paralleller til fortidige, ulyksalige begivenheder i det forrige sekel. Samtidig vil bogen være handlingsvejledende; eksempelvis hedder det som den 10. 'ting', vi ifølge forfatteren kan lære af det senest forbigangne århundrede, under overskriften Tro på sandheden: "At opgive kendsgerninger er at opgive friheden. Hvis intet er sandt, er der ingen, som kan kritisere magten for der er intet grundlag at gøre det på. Hvis intet er sandt, er alting en forestilling. Den største tegnebog betaler for det mest blændende lys". Dette skrevet med tilstrækkeligt tydelig allusion til Donald Trump og hans stabs 'alternative truths'.

Forfatteren, der har speciale i holocaust, har selvfølgelig en solid baggrund for sine overvejelser, hvis endegyldige sigte er en demokratisk aktivisme, således et aktivt forsvar for institutionerne, selvstændig forholden sig til samfundsanliggender, undersøgelse af tingene, international lærevillighed, sproglig påpasselighed ("(For Hitler) betød Folket altid nogle bestemte og ikke andre (USA's præsident bruger også ordet på denne måde), konfrontationer var altid kampe (præsidenten taler om at vinde), og ethvert forsøg fra frie mennesker på at forstå verden på en anden måde var bagvaskelse af lederen (eller som præsidenten kalder det: injurier)), så derfor skal vi "lade være med at sige de samme fraser som alle andre". Sammenfattende kalder forfatteren på socialt, politisk og intellektuelt engagement.

Det er bestemt også værd at bemærke forfatterens påpegning af det værdifulde i at værne om privatliv og ikke-statslige organisationer (på det sidste gav forfatteren, systemkritikeren og dissidenten Vaclav Havel (1936-2011) som eksempel fra det kommunistisk styrede Tjekkoslovakiet en forening til brygning af godt øl!) som forsvar imod totalitære tendenser. Også seriøs journalistik er central for Snyder.

Forfatteren maner altså stærkt til forsvar for demokratiet, og det gør han på baggrund af denne, pessimistiske, tese: "Demokratiet slog fejl i Europa i 1920'erne, 1930'erne og 1940'erne, og i dag er det på vej til at slå fejl, ikke blot i store dele af Europa, men mange steder i verden". Men: "Vi vil standse det", hævder han dog på den anden side optimistisk på de demokratiske kræfters vegne.

En af de tyske, nazistiske spidser ytrede: "Hvem der er jøde, det bestemmer jeg!" Foruden retfærdigheden gik også sandheden hermed fløjten til fordel for ren race-ideologi og føreres vilje. Denne, også aktuelle, tendens kalder Snyder for 'post-sandhed'. Jeg tænker i den forbindelse videre på, hvilken rolle sandheden i grunden spiller, når arbejdssøgende og for den sags skyld arbejdstagere af alle myndigheder og relevante autoriteter (og ofte af sig selv) anbefales at 'sælge sig selv'. Er dette mantra et led i en (heldigvis ikke eneherkende) tendens til afvikling af sandheden? For det ligger vel i dette udsagn, at vedkommende, som det utvivlsomt mutatis mutandis er tilfældet for al form for reklame, kun skal sige sandheden om sig selv, såfremt det kan betale sig for ham/hende? Letfærdig omgang med sandheden udelukker det i hvert fald ikke – helt bortset fra det problematiske i kravet om at sælge sig selv med hud, hår og tanke og ikke blot sin arbejdskraft.

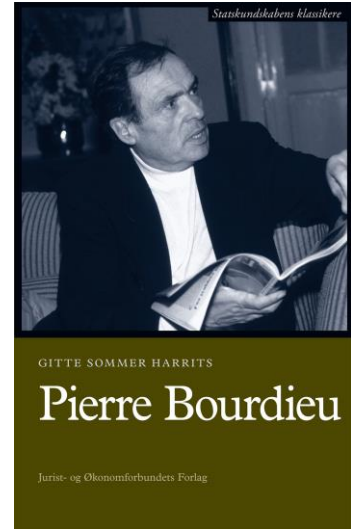
Bogen er som nævnt tankevækkende og et opråb til tiden, den er læseværdig og kan givetvis inddrages i undervisningen.

Poul Ferland

En introduktion til Pierre Bourdieu

GITTE SOMMER HARRITS: *"Pierre Bourdieu"*. (Bourdieu-tekster oversat af Mogens Chrom Jacobsen). Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2017. 142 sider, 150 kr.

Den franske sociolog Pierre Bourdieu (1930-2002) er et navn, man på det nærmeste dårligt kan undgå at støde på i mere eller mindre akademiske artikler og bøger om bl.a. kunst, uddannelse og politik. Og fra Bourdieus vokabular genfinder vi ofte, i den lidt mere populære sprogbrug, vendinger af typen 'kulturel kapital', 'social kapital', 'sportskapital' og tilsvarende sammensætninger indeholdende ordet 'kapital'. I denne bog af den aarhusianske lektor i statskundskab Gitte Sommer Harrits introduceres grundigt og tilpas klart hans sociologiske videnskabsteori, som må siges at have relevans for alle akademiske fag, der arbejder med sociologiske elementer, således også historiefaget.

Selv om Bourdieu nok er påvirket af Karl Marx, og skønt han var optaget af at etablere en sociologi, der var kritisk i forhold til magt, dominans og lidelse, er hans begreb om kapital dog ikke identisk med det marxske. Bourdieu generaliserer kapitalbegrebet; hvor Marx forenklet sagt betragter kapital som penge, der avler penge, ser Bourdieu kapital som "ressourcer, der skaber flere ressourcer" inden for en struktureret, men oftest for de agerende ubevidst, social orden. Denne orden – men det er dog tilsyneladende ikke helt afklaret hos Bourdieu eller næppe til enhver tid gældende – synes domineret i sidste instans af økonomisk kapital.

Bourdieu's almene kapitalbegreb er vel at mærke ikke nødvendigvis altid af materiel karakter; kulturel kapital kan således være viden, kunnen og hvad, vi kalder dannelse, inden for kunstens felter. Der, hvor Bourdieus kapitalbegreb imidlertid især kan hævdes på et abstrakt plan at korrespondere med Marx', er på det punkt, at begges begreber (og disse begrebers 'agenter') tager sigte på magten eller dominansen i samfundet. Om dette kan være anderledes ifølge Bourdieu, om samfundet kan være andet end et kapitalernes kampfelt – eller rettere: mange kampfelter for tilsvarende kapital, fx det politiske, det litterære og det videnskabelige felt, på hvilke felter der kæmpes om mest mulig overordnet indflydelse på de samfundsmæssige anliggender, især på staten –, altså om hvorvidt kapital i almindelighed for Bourdieu er en historisk forbigående størrelse, eller den er universelt gyldig, bliver ikke ganske klart ved læsningen af denne bog. Noget tyder dog på, at Bourdieu stiller sig kritisk til begrebet som til enhver tid gyldigt.

Der kan dårligt herske tvivl om, at Bourdieu var påvirket af den franske strukturalisme; derimod er der delte meninger om, hvorvidt han også kan kaldes strukturalist i den forstand, at in casu samfundets strukturer helt eller i meget høj grad determinerer menneskers handlinger og tanker. Hans begreb om 'habitus', hvorved forstås sådan noget som indlejrede "forestillinger, normer, vaner og smagspræferencer osv. i vores krop og sind" og "en logik, der vil fungere som orienterende for enhver menneskelig praksis", er således "struktureret af den sociale orden. Men dermed er det ikke givet, at Bourdieu opfatter al menneskelig handlen som fuldstændig socialt determineret", hedder det hos Harrits.

I forbindelse med Bourdieus begreb om 'symbolsk kapital' ser man måske i højere grad en mulighed for tænkning og praksis, der ikke er forudbestemt af sociale strukturer. Denne form for kapital beskrives bl.a. som status, der også (ubevidst) er anerkendt af de dominerede. Bourdieu definerer nu ifølge Harrits dette begreb som "enhver form for kapital, der anerkendes som naturlig og dermed miskendes ('miserkendes' ville jeg foretrække...; PF) som kapital". Man genkender måske her fetichisme-tanken, altså naturaliseringen af historisk tilblivne og dermed også foranderlige, sociale relationer og strukturer, hos Karl Marx.

Et andet indicium på erkendelsen af muligheden for opgør med herskende, overordnede strukturer finder man i relation til Bourdieus begreb om sociale 'felter', fx det litterære felt, det matematiske felt og det politiske felt. Hvert felt har sin egen, autonome logik. Men, for det første, i og med at logikken er autonom, er den ikke prædetermineret; der er mulighed for praksis, for forandrende handling inden for feltet. For det andet vil 'de professionelle' (fx parlamentspolitikere) med tiden ganske vist i stadig højere grad konstituere en konservativ, i sin tendens uforanderlig struktur inden for det givne felt; men fx inden for det politiske felt er det så at sige lægfolket, der i sidste ende bestemmer, også om den herskende struktur fortsat skal gælde.

Bogen giver som nævnt et fint indblik i en spændende sociologisk teori, som læreren kan tage ind i sine overvejelser som en måde at se samfundet og dets inddelinger horisontalt (inden for 'klasser') og vertikalt (imellem højere og lavere 'klasser') på – en central social konflikt på alle led er således den mellem økonomisk og kulturel kapital for Bourdieu.

Poul Ferland

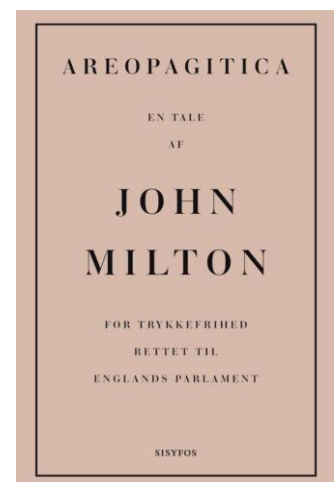
poulferland8@gmail.com

En 'tale' for trykkefrihed

JOHN MILTON: "*Areopagitica. En tale for trykkefrihed rettet til Englands parlament*". Oversat og med forord og noter af Niels Henningsen. Forlaget Sisyfos 2017. 96 sider. 189 kr.

Den engelske forfatter John Milton (1608-74) skrev i 1644 denne fiktive tale, der i virkeligheden er en lille bog eller en pamflet, som altså aldrig blev holdt som tale. Han skrev den under den engelske borgerkrig (1642-45) mellem royalister og parlamentarister, hvilke sidste Milton utvetydigt tilhørte. Og det var på et tidspunkt, da Miltons egne, protestantisk puritanske trosfæller sad på magten i parlamentet og havde (gen)indført den ellers forhadte, af 'papisterne' (altså katolikerne) før reformationen indførte trykkecensur, hvilken puritanerne ellers havde kæmpet så indædt imod.

Imod denne censur skriver Milton nu dette essay med den tungevidende titel *Areopagitica*, der oprindeligt var titlen på et skrift af den antikke, græske forfatter Isokrates (436-338 fvt.), som manede til besindelse i

forhold til det radikale, athenske demokrati og plæderede for genindførelse af et råd af kyndige borgere, der tidligere havde haft sæde på Areopagos-højen, deraf navnet på skriftet.

John Milton er uden sammenligning mest kendt for sit eminente epos *Paradise Lost* (1667; da. *Det tabte paradis*, 2008). Eposet handler om Bibelens syndefaldsmyte, og en pointe deri er, at endog den faldne engel ('Satan') har funktion som en Guds hjælper, ja i virkeligheden er en (ganske vist frafalden) del af Gud, en del, der jo bl.a. ved sit afskrækkende væsen og de tilsvarende, mulige Helvedes-udsigter får mennesker til at afholde sig fra syndige handlinger. Vel ikke mindst denne tvetydighed ved 'ondskaben' synes også at ligge bag Miltons tolerance over for anderledes tænkende, idet han så at sige plæderer for '(trykke)frihed for Loke såvel som for Thor'. I nærværende lille skrift imod trykkecensuren siger han da også: "Godt og ondt, ved vi, gror op sammen, så næsten uadskilleligt på denne verdens ager; og kundskaben om godt er viklet og vævet ind i og sammen med kundskaben om ondt og med mange indbyrdes, snedige ligheder, der ikke er til at skelne fra hinanden".

Bogen er selvsagt præget af sin tid og af Miltons puritanske religiøsitet, men det sprogligt suveræne skrift indeholder også mere alment gyldige overvejelser.

Forfatteren Milton sætter således sagen på en ikke urimelig spids, når han jævnfører bogcensur med mord: "Man må huske på, at det at dræbe en god bog svarer til at dræbe et menneske: Den, der dræber et menneske, dræber et fornuftsvæsen, et Guds billede, men den, der dræber en god bog, dræber fornuften selv, dræber Guds billede så at sige i det øje, der ser det".

Forudsætningen for kendskab til dyden og sandheden er som antydnet ubetinget kendskab til deres modsætninger, ikke mindst jo igennem bøger og andre skrifter: "Men når nu kundskaben om lasten og overblikket over den er lige så nødvendige i denne verden for at bestemme menneskets dyd, som en mønstring af vildfarelsen er det for at stadfæste sandheden, hvordan kaster vi da med større tryghed og mindre fare et blik ind på syndens og falskhedens enemærker end ved at læse alle slags bøger og høre alle slags argumenter?".

Videnskaben, dens ånd og dens metode, skepsis og kritik tog fart i 1600-tallet, og det spirende ønske om oplysning på alle tilværelsens områder var i stærk stigning, og "hvor der er et stort ønske om at lære, må der nødvendigvis også være mange drøftelser, mange skrifter, mange meninger; for gode menneskers meninger er ikke andet end viden under udvikling".

Endnu et centralt argument for trykkefriheden hos Milton finder han i, at den 'syndige' er tilbøjelig til at læse synd ud af 'dydige' bøger og vice versa, og den tåbelige til at læse dumhed ud af begavede, fornuftige skrifter et vice versa; så efter hvilke kriterier skal trykning af bøger altså forbydes?

Et antydnet argument drejer sig så at sige om historiens irreversibilitet; historien kan ikke tilbagesendes til et tidligere stadium. Og da den almindelige åndelige udvikling går hen imod oplysning og forfinelse, og fatteevnen er stærkt forbedret på Miltons tid, så lader det sig kun dårligt realisere "nu at gøre os mindre dygtige, mindre vidende, mindre ivrigt stræbende efter sandheden".

Kun papismen, vel foruden skrifter af politisk autokratisk beskaffenhed, tåler Milton og hans tanker om trykkefrihed definitivt ikke, hvilket ikke opfattes som en reel indskrænkning i trykkefrihed, men derimod som følge af, at papismen anses for simpelthen at ville udrydde al (anden) religion og borgerlig selvbestemmelsesret.

Kondenseret er den lille bogs budskab og krav: "Giv mig først af alle friheder friheden til at vide, til at ytre mig og til frit at argumentere efter min samvittighed".

Forlaget Sisyfos har udgivet et interessant historisk dokument, der også er af nogen aktuel interesse.

Poul Ferland

poulferland8@gmail.com

Stemmer fra Syrien

SANNE GRAM FADEL: "*Farvel, mit Syrien*". Gyldendal 2016. 277 sider, 250 kr.

Der har været borgerkrig i Syrien siden 2011. En krig, der har medført store lidelser for landets befolkning og hvor krigens tro følgesvende har betydet store flygtningeskare i Europa. I bogen: *Farvel, mit Syrien* har Sanne Gram Fadel valgt det personlige perspektiv, idet bogen rummer personlige fortællinger om borgerkrigens betydning for 3 forskellige syriske familier.

Vi møder den 25 årige Jad fra Damaskus, der i september 2014 flygtede fra en indkaldelse til militærtjeneste i regeringshæren. Jad tog til Tyrkiet, hvor han med båd kom til Crotone i Italien. Derfra videre til Bologna og endelig havnede Jad i Milano. I Milano lykkedes det at få en aftale med menneskesmuglere om transport til Danmark, og d. 5. oktober 2014 ankom Jad til Sandholmløjren.

Sara fra Homs er en anden skæbne, vi præsenteres for. Vi følger Sara gennem hendes barndom i Homs og senere flyttede familien til Damaskus, da Homs blev ramt af voldsomme kampe.

Sara har en storesøster i Danmark og i januar 2014 fik Saras mor et turistvisum til at besøge sin datter. Da moderen kom til Danmark ansøgte hun om asyl, og senere søgte hun om familiesammenføring med sine 2 døtre og mand. I januar 2015 kom svaret. Sara og hendes far fik ret til familiesammenføring, men søsteren Ranim, der var over 18 år fik ikke tilladelse til at komme ind i Danmark. I september 2015 lykkedes det for Ranim at flygte til Tyrkiet, hvorefter hun med hjælp fra menneskesmuglere kom til Athen for derfra at flyve på et falsk pas til Danmark, hvor hendes familie modtog hende.

I glimt følger vi også skomageren Abu Muhammed fra Aleppo. I 2012 besluttede han at lukke sin forretning og søge tilbage til sin families landsby, der lå tæt på den tyrkiske grænse. For at skabe et forsørgelsesgrundlag for sin familie begyndte han at hjælpe andre, der var på flugt med at krydse grænsen til Tyrkiet. Som borgerkrigen udviklede sig med flere og flere flygtninge, udviklede Abu Muhammeds forretning sig også.

Gennem de 3 skæbner lykkes det for Sanne Gram Fadel at få sat ansigter på mennesker på flugt. Det er knugende at læse om al den angst for at blive snydt, der beskrives. Og alligevel på trods af alle tænkelige forholdsregler, så efterlades Jad på et skib uden besætning ud for Italiens kyst. Selv når det er lykkedes at få visum til Danmark, er der tilsyneladende uløselige bureaukratiske problemer for Sara og hendes far med at nå frem til lufthavnen i Beirut.

Ind i mellem de personlige beretninger har Sanne Gram Fadel valgt at beskrive udviklingen i borgerkrigen. De forskellige fraktioner og især indtoget af Islamisk stat beskrives nøje. Hertil kommer beskrivelser af det internationale samfunds forskellige indsatser i forhold til udviklingen i Syrien. De mange syriske flygtninge i nabolandene Libanon og Tyrkiet indgår også i bogens rammesætning. Tilsvarende præsenteres den danske indsats i forhold til modtagelsen af syriske flygtninge og ikke mindst tonen i debatten om flygtninge.

Af bogens efterskrift fremgår det at bogen er en journalistisk fortælling, hvor de personlige beretninger bygger på interviews. Desuden har forfatteren besøgt mange af de steder, der optræder i beretningerne.

I gymnasiesammenhænge i faget historie får vi svært ved at anvende bogen. Dertil er dens opbygning med personlige beretninger, hvor beretningerne både repræsenterer fortid og nutid i de unge menneskers liv, samt de indsatte faktuelle afsnit om borgerkrigens udvikling for svære at håndtere i undervisningen.

Susanne Geisler